IV SKYRIUS

LAIKINASIS PAGRINDINIS ĮSTATYMAS KAIP PROVIZORINĖ KONSTITUCINĖ TEISĖ

Egidijus Jarašiūnas
Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataras
Mykolo Romerio universiteto Tarybos pirmininkas, afilijuotasis profesorius

Įžanga

Kaip matyti iš straipsnio pavadinimo, Lietuvos Respublikos Laikinąjį Pagrindinį Įstatymą (toliau – ir LPĮ), galiojusį 1990–1992 m., nagrinėsime kaip provizorinės[1], t. y. *išankstinės, parengiamosios,* taigi iš anksto suvokiamos kaip *laikinos, pereinamosios ar tarpinės* konstitucinės teisės lietuvišką atvejį, tokį *nebaigtinį konstitucinį eskizą*, kaip teisinę pereinamojo laikotarpio priemonę, veikusią nuo nepriklausomos valstybės atkūrimo 1990 m. kovo 11 d. iki 1992 m. lapkričio 2 d., kai įsigaliojo 1992 m. spalio 25 d. Tautos referendumu priimta Lietuvos Respublikos Konstitucija – dabartinis mūsų šalies teisinės sistemos pagrindas.

Vadinamoji „laikinoji", „mažoji" ar „pereinamoji" konstitucija – perėjimo iš vieno visuomenės gyvenimo būvio į kitą konstitucinė teisė, teisė, kuria siekiama ne tik apibrėžti tarpinio etapo valdžios institucijų, valdžios ir asmens ar visuomenės santykių kontūrus, bet ir sudaryti prielaidas priimti nuolatinę konstituciją, kurios pagrindu būtų kuriama šalies teisinė sistema. Remiantis tokia laikina konstitucinės teisės forma yra atliekami būtiniausi tokio laikotarpio teisiniai ir valstybės organizavimo darbai.

Laikinoji konstitucija paprastai susijusi su vadinamuoju perėjimu iš vienos teisinės sistemos į kitą, dažniausiai siejamu su revoliucija, tautos sukilimu, naujos valstybės atsiradimu ar valstybingumo atsikūrimu. Tai ribotos trukmės pereinamosios teisės aktas, viso laikinojo teisinio reguliavimo pagrindas. Lietuvos XX a. paskutinio dešimtmečio pradžioje dvejus su puse metų veikęs *Lietuvos Respublikos Laikinasis Pagrindinis Įstatymas* – tiek su nepriklausomos valstybės atkūrimu susijusi teisė, tiek ir socialinių, politinių bei ekonominių visuomenės gyvenimo pagrindų keitimo teisė, sudariusi sąlygas parengti ir priimti 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstituciją.

Kaip konstitucionalistinis tyrimo objektas laikinosios konstitucijos didesnio dėmesio retai sulaukia. Tam tikra prasme tai suprantama, jas, kaip neišbaigtą, parengiamąją, sakyčiau, pagal daugelį parametrų labiau „konstitucinį eskizą" primenančią teisę, nustelbia nuolatinė, taigi vienintelė ir tikroji Konstitucija, iškylanti

[1] M. Romeris, rašydamas apie Lietuvos laikinąsias konstitucijas, „Lietuvos konstitucinės teisės paskaitose" vartojo sąvokas „konstitucinio provizoriumo laikas", „konstitucinis provizoriumas", todėl „provizorinės konstitucinės teisės" kategorijos vartojimo pasirinkimas grindžiamas tradicija ir, man regis, nereikalauja specialaus paaiškinimo dėl tokio pasirinkimo motyvų (žr. RĖMERIS, M. *Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos*. Vilnius: Mintis, 1990, p. 66, 266)

kaip aukščiausioji šalies teisė, teisinės sistemos centras ir pagrindas. Todėl nieko stebėtino, kad konstitucionalistų darbuose tokie aktai lieka nuolatinės konstitucijos šešėlyje, tik kaip vadinamosios „ikikonstitucinės teisės" laikinas pagrindas. Neretai linkstama visą šią sritį palikti politikos, istorijos ar sociologijos mokslams, apsiribojant jos, vien kaip teisinio pagrindo būtiniems to meto sprendimams priimti ir tolesnėms teisinėms permainoms, nagrinėjimu. Žinoma, politinių ir teisinių permainų laikotarpiai viename ar kitame pasaulio regione lemia gausesnį darbų[2], kuriuose nagrinėjami laikinieji ar pereinamieji konstitucinės reikšmės aktai, pasirodymą.

Laikinosios konstitucijos žinomos ir Lietuvos konstitucionalizmo istorijoje: laikinosios konstitucijos, galiojusios 1918–1922 m., tokia konstitucija kartais laikoma ir 1928 m. Konstitucija – patirtis, kuria remiantis galima nagrinėti ir 1990–1992 m. galiojusį Laikinąjį Pagrindinį Įstatymą. Pirmosios grupės aktai nagrinėti prof. M. Romerio[3], mūsų dienomis – prof. M. Maksimaičio darbuose[4]. 1990 m. kovo 11 d. priimtas Laikinasis Pagrindinis Įstatymas; jo priėmimo aplinkybės, genezė, reguliavimo ypatumai ir reikšmė atskleisti ne viename prof. J. Žilio straipsnyje[5]. Šis aktas aptariamas ir konstitucinės teisės vadovėliuose[6],

---

[2] Paminėsiu tik keletą šios tematikos veikalų: *Transitions constitutionnelles et constitutions transitionnelles. Quelles solutions pour la meilleure gestion de fins des conflits?* (dir. X. Philippe et N. Danelciuc-Colodrovski). Paris: Fondation Varenne, 2014; ZULUETA-FÜLSCHER, K. *Interim Constitutions. Peacekeeping and Democracy-Building Tools*, Stockholm: International IDEA, 2015. Prieiga per internetą: <https://www.idea.int/sites/default/files/publications/interim-constitutions-peacekeeping-and-democracy-building-tools.pdf>. Verti dėmesio ir šie straipsniai: MEGRET, F. Les processus constituants transitionnels : essai de typologie et analyse critique. *Annuaire international de justice constitutionnelle*, vol. XXX-2014, 2015, p. 569–585; VAROL, O. Temporary Constitutions. *California Law Review*, 2014, vol. 102, p. 409–464; EBERHARD, K.; LACHMAYER, K.; THALLINGER, G. Approaching Transitional Constitutionalizm. *Transitional Constitutionalizm*, *Proceedings of the 2nd Vienna Workshop on International Constitutional Law*, 2014 (prieiga per internetą: <https://www.lachmayer.eu/wp-content/uploads/2014/05/2007_Facultas_Approaching-Transitional-Constitutionalism.pdf>); PERLO, N. Les Constitutions provisoires, une catégorie normative atypique au cœur des transitions constitutionnelles en Méditerranée. *Revue Méditerranéenne de Droit Public*, vol. 3, 2015. *Toulouse Capitole Publications* (prieiga per internetą: <http://publications.ut-capitole.fr/21946/1/Perlo_21946.pdf>).

[3] RĖMERIS, M. *Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos*. Vilnius: Mintis, 1990, p. 65–69, 77–82, 85–104, 265–268.

[4] MAKSIMAITIS, M. *Lietuvos valstybės konstitucijų istorija: XX a. pirmoji pusė*. Vilnius: Justitia, 2005; MAKSIMAITIS, M. *Mažoji konstituanta: Lietuvos Taryba atkuriant valstybingumą*. Vilnius: Justitia, 2011.

[5] Būtina paminėti prof. J. Žilio straipsnius: Laikinasis Pagrindinis Įstatymas Lietuvos Respublikos konstitucinėje sistemoje. Iš *Lietuvos konstitucinė teisė: raida, institucijos, teisių apsauga, savivalda*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2007, p. 28–95; Lietuvos Respublikos Laikinasis Pagrindinis Įstatymas. Iš *Lietuvos konstitucionalizmas: ištakos, raida ir dabartis*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2018, p. 147–165, taip pat jo straipsnius apie atskirus LPĮ laikotarpio teisės institutus: Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo deputatų grupės ir frakcijos – teisinio statuso problemos. Iš *Konstitucingumas ir pilietinė visuomenė*. Vilnius: LTU, 2002, p. 151–180; Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas teisėkūros procese 1990–1992. *Jurisprudencija,* 2004, Nr. 51 (43), p. 32–44; Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo pirmininko konstitucinis statusas: genezė ir konstituciniai parametrai. Iš *Regnum est. 1990 m. kovo 11 d. Aktui – 20. Liber amicorum Vytautui Landsbergiui*, Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, p. 117–180.

[6] Antai „Lietuvos konstitucinės teisės" vadovėlio III skyriaus, kurį parašė prof. V. Sinkevičius ir prof. J. Žilys, 2 poskyris „Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo politinė teisinė genezė: pagrindiniai formos ir turinio sąveikos bruožai" skirtas būtent aptariamai temai (žr. *Lietuvos konstitucinė teisė*. Antroji laida. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Registrų centras, 2017, p. 134–140). Konkretūs LPĮ aspektai aptarti ir prof. E. Šileikio vadovėlyje „Alternatyvi konstitucinė teisė"(žr. ŠILEIKIS, E. *Alternatyvi konstitucinė teisė*. Vilnius: TIC, p. 61, 114–115, 287 ir kt.).

jis vienu ar kitu aspektu prisimenamas nagrinėjant konstitucinės teisės raidos problemas[7].

Mūsų tikslas – analizuoti ir vertinti LPĮ kaip provizorinę konstitucinę teisę, kuriai mechaniškai negalima taikyti nuolatinei konstitucijai vertinti taikomų kriterijų. Autoriaus nuomone, provizorinės konstitucinės teisės aktas, kuris, skirtingai nei nuolatinė konstitucija, yra ne steigiamosios, o tik *paruošiamosios* valdžios (ją suvokiant kaip *atkuriamosios* valdžios plačiąja prasme tam tikrą stadiją ar aspektą) kūrinys, priimtas ribotam galiojimo laikotarpiui (iki bus priimta nuolatinė konstitucija), taigi iš anksto suvokiamas kaip preliminarus reguliavimas, turintis nustatyti valdžios struktūras, nužymėti asmens ir valdžios santykių kontūrus, t. y. žymėti pereinamojo laikotarpio teisės raidos kryptį, bet ne įtvirtinti nuolatinę konstitucinę santvarką. Šio specifinio konstitucinės teisės tipo aktams būdinga tai, kad nors jie ir turi daugiau ar mažiau konstitucinio akto bruožų, tačiau išsiskiria savo funkcijų ar jų vykdymo apimties ypatumais.

Todėl į LPĮ bruožus, kaip ir į jo taikymo patirtį, kurie neretai, remiantis nuolatinei konstitucijai skirtais vertinimo kriterijais, susilaukia perdėm kritiškų vertinimų, bandysime pažvelgti per provizorinei konstitucinei teisei keliamų reikalavimų prizmę. Tokio požiūrio taikymu ir grindžiamas šio straipsnio prasmingumas. Kitaip sakant, mus LPĮ domins kaip lietuviškas laikinojo konstitucinio reguliavimo atvejis, kaip valstybės atkūrimo ir didžiulių politinių ir socialinių permainų epochos teisinis reguliatorius, kaip jau minėtos paruošiamosios valdžios įgyvendinimo pavyzdys. Tikiuosi, kad toks požiūris padės bent kiek geriau suprasti LPĮ esmę, jo reguliavimo ypatumus ir reikšmę konstitucinės teisės raidai.

Tyrimo metodologija: patys įvairiausi teisinio tyrimo metodai – nuo LPĮ teksto nuostatų analizės iki sisteminės ar lyginamosios analizės.

Pasirinktas LPĮ nagrinėjimo požiūris lėmė tokią tyrimo struktūrą: pirmiausia aptarsime LPĮ kaip provizorinės konstitucinės teisės atvejį ir iš to kylančias jo nagrinėjimo ypatybes, paskui bus nagrinėjami tokie klausimai kaip LPĮ priėmimo ypatumai ir jo, kaip laikinosios konstitucijos, identifikavimas bei jame išdėstytų nuostatų kilmės šaltiniai, LPĮ formos, struktūros, turinio apžvalga, trys LPĮ, kaip laikinosios konstitucijos, sluoksniai (praeitis, tuometinė dabartis, ateitis), LPĮ, kaip laikinosios konstitucijos, savybės ir jos vykdomos funkcijos, piliečių teisių ir laisvių apsauga LPĮ, jame įtvirtinti valstybinės valdžios organizavimo ir veiklos pagrindai, LPĮ, kaip laikinos konstitucinės teisės, raida, taip pat tyrimo išvados.

[7] Tokiu pavyzdžiu galėtų būti prof. E. Kūrio straipsnio, nagrinėjančio konstitucinės raidos problemas, dalis, kurioje apžvelgiamas LPĮ (žr. KŪRIS, E. Konstitucija, teisėkūra ir konstitucinė kontrolė: retrospektyviniai ir metodologiniai svarstymai. Iš *Lietuvos Respublikos Konstitucijos dvidešimtmetis: patirtis ir iššūkiai*. Vilnius: Lietuvos notarų rūmai, 2012, p. 61–64).

1. Laikinasis Pagrindinis Įstatymas kaip provizorinės konstitucinės teisės atvejis ir iš to kylančios jo nagrinėjimo ypatybės

Laikinasis Pagrindinis Įstatymas priskirtinas vadinamajai provizorinei (išankstinei ar parengiamajai) konstitucinei teisei. Todėl ir jo savybes, reikšmę pabandysime vertinti pagal tokiai teisei keliamus kriterijus. Taigi bet kokiu atveju teks paliesti kai kuriuos provizorinės teisės konstitucinės dalies nagrinėjimo bendruosius klausimus.

Laikinosios konstitucijos, tegul ir laikomos „netipiška“[8] konstitucinės teisės kategorija, yra dažnas reiškinys[9], ką patvirtina tiek konstitucinės teisės istorija apskritai, tiek ir lietuviška patirtis. Tai pereinamuoju laikotarpiu iš vienos teisinės sistemos į kitą, kai atmetamas ryšys tarp jų, pasitelkiama konstitucinė kategorija. 1990 m. kovo 11 d. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos[10] priimtas LPĮ priskirtinas provizorinės konstitucinės teisės aktų grupei, kurią sudaro vadinamosios formaliosios „laikinosios konstitucijos“ (dar vadinamos „mažosiomis konstitucijomis“ ar „pereinamosiomis konstitucijomis“). Kitą provizorinės konstitucinės teisės aktų grupę sudaro infrakonstitucinės formos aktai – įstatymai, nutarimai, ordonansai, net deklaracijos ar atsišaukimai, kuriems pagal jų turinį tenka materialinės laikinosios konstitucijos vaidmuo[11].

Norėdami įvertinti LPĮ kaip provizorinės konstitucinės teisės reikšmę, iš pradžių turime išsiaiškinti, kaip vertinamos laikinosios konstitucijos. Ar tokiai laikinajai konstitucijai galima taikyti tuos pačius nagrinėjimo parametrus kaip nuolatinei konstitucijai? Kokią reikšmę jos sampratai turi įvardijimas „laikina“? Kokie nuolatinės ir laikinos konstitucijų priėmimo ypatumai? Kokios jų funkcijos ir turinio ypatumai? Tai išsiaiškinę turėsime ir LPĮ kaip provizorinės konstitucinės teisės vertinimo priemones, padėsiančias išsiaiškinti jo teisinę reikšmę.

Laikinosios konstitucijos, kaip užuomazgos stadijos konstitucinė teisė, kaip pradinis, neretai tarpinio ar pereinamojo pobūdžio teisinis reguliavimas, dažnai

---

[8] N. Perlo straipsnyje apie Vidužemio jūros regiono laikinąsias konstitucijas apibūdina kaip „netipišką norminę kategoriją“ (PERLO, N. Les Constitutions provisoires, une catégorie normative atypique au cœur des transitions constitutionnelles en Méditerranée. *Revue Méditerranéenne de Droit Public*, 2015, vol. 3, Toulouse Capitole Publications. Prieiga per internetą: <http://publications.ut-capitole.fr/21946/1/Perlo_21946.pdf>).

[9] Atvejus, kai apsieinama be pereinamojo laikotarpio laikinųjų konstitucinės teisės aktų, greičiau reikėtų laikyti išimtimi. Tokiu pavyzdžiu galėtų būti Čekijos ir Slovakijos Federacinės Respublikos pasidalijimas į Čekijos Respubliką ir Slovakijos Respubliką. Abi federacijos narės naujas konstitucijas priėmė iki numatytos naujų valstybių atsiradimo datos – Slovakija 1992 m. rugsėjo 1 d., kuri, išskyrus tam tikras jos nuostatas, įsigaliojo 1992 m. spalio 1 d. Čekijos Konstitucija buvo priimta 1992 m. gruodžio 16 d. ir įsigaliojo 1993 m. sausio 1 d. 1992 m. gruodžio 31 d. Čekijos ir Slovakijos Federacinė Respublika nustojo egzistuoti ir naujai atsiradusios dvi valstybės – Čekija ir Slovakija – nuo pat jų egzistencijos pradžios turėjo iš anksto priimtas nuolatines konstitucijas.

[10] Pagal 1996 m. lapkričio 28 d. Lietuvos Respublikos Seimo priimtą deklaraciją „Dėl Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo“, Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba vadinama „Aukščiausioji Taryba-Atkuriamasis Seimas“.

[11] Todėl rašoma apie dvi laikinųjų „mažųjų konstitucijų“ grupes: „kartais formalizuotas, dažnai vien materialines“ (žr. FAVOREU, L.; GAIA, P.; GHEVONTIAN, R.; MESTRE, J-L.; PFERSMANN, O.; ROUX, A.; SCOFFONI, G. *Droit constitutionnel.* 11e édition, Paris: Dalloz, 2008, p. 107).

apibūdinamos kaip „ikikonstitucinio“ teisės etapo (t. y. laikotarpio iki nuolatinės konstitucijos priėmimo) svarbiausias aktas. Ne tik pats laikinasis aktas, bet ir jo priėmimo aplinkybės, turinys, veikimo laikotarpio ypatumai kelia nemažai ginčų.

Šios kategorijos aktų įvardijimo ir teisinių formų įvairovė (nuo deklaracijos iki laikinosios konstitucijos), jų priskyrimas vadinamajai „ikikonstitucinei teisei“ tarsi iš anksto suponuoja, kad susidursime su kažkuo ne visai „visavertiško“ teisės požiūriu, su teise tam sykiui, dažniausiai tik paskubom priimtu orientyru būtiniausiems darbams. Dar daugiau – normatyvistinės pakraipos autoriai apskritai šį laikotarpį linkę priskirti fakto, o ne teisės sričiai. Žinoma, konkrečios teisinės sistemos pradžia ir pagrindas – konstitucija, tačiau tam, kad ji atsirastų, būtini atitinkami parengiamieji politiniai ir teisiniai sprendimai. Kitaip sakant, norint, kad būtų priimta nuolatinė konstitucija, ikikonstituciniai teisiniai sprendimai yra neišvengiami. Ir jeigu susiduriame su atvejais, kai revoliucija ar sukilimu atmetama sena santvarka, kai atsiranda ar atsikuria valstybė, – fakto (taigi ir politikos sričiai) neretai priklauso tik pirmas žingsnis, o toliau pereinant į nuolatinės konstitucinės teisės režimą tenka priimti laikiną teisinį reguliavimą (taigi susiduriame su teise, tegul ir laikina, priimta naujosios valstybinės valdžios, visiems privaloma ir užtikrinta valstybės prievarta), teise, kuri realiai reguliuoja visuomenės gyvenimo santykius, sukelia teisines pasekmes. Rašantys steigiamosios valdžios klausimais neretai pabrėžia, kad ši valdžia – ribinė kategorija[12], arba primena, kad steigiamąją valdžią „nagrinėti teisiniu požiūriu ypač sunku dėl šios valdžios hibridinio pobūdžio“[13]. Iš čia – noras perėjimo iš vienos teisinės sistemos į kitą epochos tyrinėjimus palikti politikos, sociologijos, istorijos specialistų rūpesčiui (neatsitiktinai dar nuo R. Carré de Malbergo laikų teigiama, kad sukilimų ar perversmų teisė nereguliuoja).

Tačiau teisės vaidmuo nesunkiai išryškinamas suskaidant valstybės ir teisės kūrimo procesą į tam tikrus etapus ar dalis. Taip išryškinami parengiamieji ir steigiamieji sprendimai. Pasak O. Beaud, toks ikisteigiamųjų sprendimų ir steigiamųjų sprendimų metodologinis išskyrimas reiškia, kad pripažįstamas „viena vertus, steigiamosios procedūros *lato sensu* padalijimas į du elementus, ikisteigiamąją procedūrą ir steigiamąją procedūrą, ir, kita vertus, skirtingumo tarp ikikonstitucinės teisės ir konstitucinės teisės tikrąja žodžio prasme pagrįstumas“[14]. Pirmoji teisė yra būtinas antrosios atsiradimo etapas, visas vadinamųjų laikinųjų, pereinamųjų ar mažųjų konstitucijų ar kitokių šią funkciją vykdančių aktų prasmingumas ir tikroji reikšmė išryškėja tik įsigaliojus nuolatinei valstybės konstitucijai, kurios

[12] E. W. Böckenförde, kuriam steigiamoji valdžia – „ribinė sąvoka“, pastebi, kad, norint paaiškinti konstitucijos kilmę ir jos galiojimo pagrindą, reikia pripažinti, kad vien pagal pozityvią teisę jos kilmės negalima paaiškinti, ir kad „teisės pagrindas taip pat išreiškia teisę“ (žr. BÖCKENFÖRDE, E.-W. *Le droit, l'État et la constitution démocratique* (trad. fr. O. Jouanjan). Paris-Bruxelles, LGDJ-Bruylant, 2000, p. 205).

[13] NEGRI, A. *Insurgencies: Constituent Power and the Modern State*. Translated by M. Boscagli. Minneapolis-London, University of Minnesota Press, 1999, p. 1.

[14] BEAUD, O. *La Puissance de l'État*. Paris: PUF, 1994, p. 265.

parengimas ir priėmimas, be kitų būtinų valstybės tvarkymo reikalų, yra vienas svarbiausių laikinosios konstitucijos galiojimo laikotarpio uždavinių.

Vadinasi, laikinosios konstitucinės teisės pagrindu atliekami būtini parengiamieji darbai, taigi susiduriame su parengiamąja teise, kurios veikimas sudaro teisines prielaidas tautai įgyvendinti steigiamąją vadžią *stricto sensu*. Šio etapo ar stadijos prasmė – būtini valstybės valdžios įtvirtinimo darbai ir perėjimo į nuolatinę konstitucinę santvarką sąlygų sudarymas. Parengiamąjį šio etapo pobūdį išryškina tai, kad, priėmus nuolatinę konstituciją, paprastai ne tik paskelbiama, kad laikina konstitucija netenka galios, bet ir kad jos veikimo metu galiojusi teisė galioja tiek, kiek neprieštarauja naujajai konstitucijai, ir galios tol, kol įsigaliojus naujai konstitucijai nebus pripažinta netekusia galios (tai reiškia, kad jų teisiškumu neabejojama).

Politikos mokslų atstovams rūpi perėjimo etapo sąlygos, aplinkybės, eiga ir rezultatai, o teisininkams jis įdomus kaip teisės kūrimo ir taikymo specifika perėjimo laikotarpiu, kuriame formuojama ir gimsta nuolatinė konstitucija. Tai kone visados audringo vystymosi etapas, savotiška teisinė žvalgyba, pirmasis konstitucionalizmo išbandymas, kai viskas neaišku, kai fakto ir teisės ribos neretai yra neaiškios (senos formalios teisinių koordinačių sistemos neliko, nauja tik formuojasi), tai daugelio įvykių, pasikeitimų, permainų laikotarpis. Gal dėl to jis toks neapibrėžtas, neretai jo kryptis tik numanoma, politinei tikrovei siūlant netikėtus posūkius. Ir tik pasibaigus šiam laikotarpiui, taigi ir laikinajai konstitucinei teisei (arba jeigu tiksliau – nuo naujos Konstitucijos įsigaliojimo), – teisinis gyvenimas pagaliau įgauna aiškius rėmus, išryškėja aiški teisinių vertybių sistema.

Konstitucijos yra kuriamos kaip solidus ir ilgalaikis valstybės vystymosi teisinis pagrindas. Todėl pats konstitucijos įvardijimas „laikinąja“, „pereinamąja“ ar „mažąja“ nelabai dera su konstitucijos samprata, yra tam tikras teisinis oksimoronas. Konstitucionalistams rūpi „nuolatinė“, „stabili“ ar „orientuota į ilgalaikę ateitį“ (taip ir kyla mintis pridėti epitetą – „didžioji“) konstitucija. Tačiau jei laikinąją konstituciją traktuosime kaip išankstinę, pereinamojo laikotarpio teisę, minėti laikinumą išryškinantys požymiai tik žymės šios rūšies aktų specifiką.

Laikinasis Pagrindinis Įstatymas pirmiausia yra tarpinio etapo, kurio pradžią žymėjo senos sistemos veikimo panaikinimas ir naujos teisės sistemos kūrimo pradžios paskelbimas, aktas, „kuris tarnavo kaip pereinamoji konstitucija“[15]. Jis buvo pereinamojo etapo, vedančio link stabilios Lietuvos teisės sistemos, teisinis pagrindas.

Nagrinėjant LPĮ kaip provizorinę konstitucinę teisę, visados verta prisiminti tiek lietuviškos, tiek ir kitų šalių užuomazgos stadijos konstitucinės teisės pavyzdžius.

Lietuviška patirtis – sudėtingos Lietuvos nepriklausomos valstybės atkūrimo peripetijos po 1918 m. vasario 16 d. Valstybės Taryba 1918 m. lapkričio 2 d. priėmė pirmąjį laikinosios konstitucinės teisės aktą – Lietuvos Valstybės

[15] VAIČAITIS, V. A. *Introduction to Lithuanian Constitutional Law*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2007, p. 22.

Laikinosios Konstitucijos Pamatinius Dėsnius[16]. 1919 m. balandžio 4 d. šis aktas peržiūrėtas ir „Priedėlyje prie Laikinosios Vyriausybės žinių" paskelbtas kaip Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos Pamatiniai Dėsniai[17]. 1920 m. birželio 10 d. Steigiamasis Seimas pritarė Laikinajai Lietuvos Valstybės Konstitucijai[18], kuri galiojo iki 1922 m. Lietuvos Valstybės Konstitucijos įsigaliojimo.

Reikia priminti, kad kai kurie autoriai prie laikinųjų konstitucijų priskiria ir 1928 m. Lietuvos Valstybės Konstituciją[19], kurios 106 straipsnyje buvo nustatyta, kad ši „Konstitucija veikia nuo jos paskelbimo dienos, bet ji tikrinama ne vėliau kaip per dešimt metų tautos atsiklausimo keliu"[20]. Atsižvelgiant į šios konstitucijos priėmimo aplinkybes ir turinį, toks patikrinimas ateityje sietinas su siekiu bent tokiu būdu legitimuoti aktą, iš esmės nederantį su konstitucionalizmo esme.

LPĮ įsirašo į Lietuvos laikinųjų konstitucijų istorinę grandinę, kurios grandžių palyginimas atskleistų skirtingų istorinių epochų pasirinkimų panašumus ir skirtumus. Kartu Laikinasis Pagrindinis Įstatymas, galiojęs 1990–1992 m., gali būti lyginamas ir su bendraamžiais laikino galiojimo konstituciniais aktais, susijusiais su XX a. paskutinio dešimtmečio konstitucionalizmo banga, pvz., su Albanijos Įstatymu dėl pagrindinių konstitucinių nuostatų (1991–1998 m.), Lenkijos „Mažąja konstitucija" (1992–1997 m.) ar Pietų Afrikos Respublikos Laikinąja Konstitucija (1994–1997 m.) ir kt. Toks sinchroniškų aktų palyginimas prasmingas XX a. pabaigos pereinamojo reguliavimo ypatumams išryškinti ir suprasti.

Taigi susidursime su ribotam laikotarpiui priimamais konstituciniais aktais, aktais, susijusiais su perėjimu iš vieno visuomenės gyvenimo būvio į kitą, kai nauja sistema pradedama kartu nutrūkus ryšiui su iki tol šalies teritorijoje

---

[16] *Laikinosios Vyriausybės žinių papildymas*, 1918, Nr. 1-1a.

[17] *Priedėlis prie Laikinosios Vyriausybės žinių,* 1919, Nr. 6-4a. (Lietuvos konstitucinės teisės moksle vyksta diskusija dėl 1919 m. balandžio 4 d. Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos Pamatinių Dėsnių. Prof. J. Žilys, iš esmės laikydamasis prof. M. Romerio požiūrio (žr. RĖMERIS, 3 išnaša, p. 103; tiesa, jis prie trijų laikinųjų konstitucijų prideda ir „konstitucinį embrioną", kuris niekada neveikė, – 1917 m. liepos 11 d. nutarimo aktą), rašo, kad Lietuvos konstitucionalizmo istorijoje „taip pat buvo laikotarpiai, kurių metu galiojo laikinieji konstituciniai aktai: 1918 m. lapkričio 2 d. Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos Pamatiniai Dėsniai, 1919 m. balandžio 4 d. Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos Pamatiniai Dėsniai, 1920 m. birželio 10 d. Laikinoji Lietuvos Valstybės Konstitucija" (ŽILYS, J. Laikinasis Pagrindinis Įstatymas Lietuvos Respublikos konstitucinėje sistemoje. *Lietuvos konstitucinė teisė: raida, institucijos, teisių apsauga, savivalda*, Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2007, p. 49). Tuo tarpu prof. M. Maksimaitis, rašydamas apie 1919 m. balandžio 4 d. Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos Pamatinius Dėsnius, teigia, kad jie „neturėtų būti vertinami kaip atskiras, savarankiškas konstitucinis aktas, kaip antroji laikinoji Lietuvos Konstitucija" (žr. MAKSIMAITIS, M. Pirmosios modernios mūsų valstybės konstitucijos: keliai ir takeliai. *Lietuvos konstitucinė teisė: raida, institucijos, teisių apsauga, savivalda*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2007, p. 14). Susiduriame su atveju, kai vertinimą lemia atsakymas į klausimą: kiek nauja turi būti akto turinyje, kad jį galėtume vertinti kaip naują aktą ar tik kaip anksčiau priimto akto kitą redakciją? Diskusija tęsiasi: prof. J. Machovenko (žr. MACHOVENKO, J. 1918 m. lapkričio 2 d. ir 1919 m. balandžio 4 d. Lietuvos konstituciniai aktai – dvi atskiros konstitucijos ar dvi to paties akto redakcijos? *Teisė,* 2017, Nr. 104, p. 37–51) rašo apie tris laikinąsias konstitucijas, su juo toliau diskutuoja prof. M. Maksimaitis (MAKSIMAITIS, M. Dar apie 1919 metų Lietuvos Laikinosios Konstitucijos pamatinius dėsnius. *Teisė,* 2018, t. 107, p. 157–164).

[18] *Laikinosios Vyriausybės žinios,* 1920, Nr. 37-407.

[19] *Vyriausybės žinios,* 1928, Nr. 5-1778.

[20] Būtent todėl M. Romeris ją laikė tik konstituciniu provizoriumu, laikinu aktu, kuris turėjo veikti iki jo patikrinimo (žr. RĖMERIS, 3 išnaša, p. 265–266).

veikusia teise. Tokia laikina ir pereinamoji konstitucija – tarsi tiltas tarp to, kas yra jos priėmimo metu, ir to, koks formuluojamas siekis. XX a. pabaigos LPĮ sietinas su valstybingumo atkūrimu (taigi perėjimu iš nevalstybinio būvio į valstybinį), kartu – iš nedemokratinės santvarkos į demokratinę, iš planinės socialistinės ekonominės organizacijos į laisvos rinkos ūkį, iš nominalaus teisiškumo į teisinės valstybės prioritetu grindžiamą valstybę, su prigimtinių teisių ir žmogaus orumo pripažinimu ir apsauga.

Taigi vienas teisinio gyvenimo pagrindas atmestas, o naujas – dar nesukurtas. Ir tarp to, kas atmesta, ir to, kas atsiras su priimta nuolatine šalies konstitucija – tarpinis laikotarpis su jam būdinga teise, su laikina konstitucija. Net ir laikinai teisei, tegul ir ribotam laikui, reikalingas jos teisiškumo patikrinimo ir sistemiškumo užtikrinimo centras. Ir juo tenka būti laikinajai (pereinamajai, mažajai ar kitokiu epitetu, rodančiu laikinumą, apibūdinamai) konstitucijai.

Tas perėjimas sudėtingas, laikinai tenka taikyti ir senos teisės, neprieštaraujančios laikinajai konstitucijai, didelį masyvą dėl grynai praktinių sumetimų. Tokia perėjimo kelio misija pirmąsyk buvo suformuluota 1918 m. lapkričio 2 d. Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatinių dėsnių nuostatose, viena vertus, preambulėje įtvirtinant nuostatą, kad iki Steigiamasis (Kuriamasis) Seimas bus nusprendęs dėl Lietuvos valstybės formos ir konstitucijos, Lietuvos Valstybės Taryba steigia valdžią šiais Laikinosios Konstitucijos pamatais, ir, kita vertus, 4 straipsnyje nustatant, kad srityse, kuriose Lietuvos valstybė nėra išleidusi naujų įstatymų, laikinai lieka tie, kurie yra buvę prieš karą, kiek jie neprieštarauja Laikinosios Konstitucijos Pamatiniams Dėsniams.

Norint LPĮ įvertinti kaip provizorinę konstituciją, teks atsakyti į keletą klausimų: kokiam tikslui jis parengtas, kokias funkcijas pajėgė atlikti valstybiškai organizuotos bendruomenės gyvenime, kuo skiriasi laikinos ir nuolatinės konstitucijos vaidmuo? Laikinojo Pagrindinio Įstatymo vertinimo kriterijai ir glūdi atsakymuose į šiuos klausimus.

Konstitucinės teisės moksle pabrėžiama, kad konstitucija, kaip tam tikros teisinės tvarkos, sukurtos pagal ją, pagrindas, yra teisinė visuomenės sutarties forma, kad ji priimama ilgam neapibrėžtam laikotarpiui, kad joje kaip aukščiausioje šalies teisėje įtvirtinamos pamatinės tautos vertybės. Tokia konstitucija yra steigiamoji teisė, pirminė teisė galios ir turinio prasme, visuomenės sutartis, substantyvinis (aiškios vertybinės orientacijos) ir antimažoritarinis (asmens, mažumų teises saugantis) aktas, aukščiausioji teisė ir teisinės sistemos branduolys, vientisa ir tiesiogiai taikoma teisė, teisė be spragų, stabili ir prireikus pakankamai dinamiška teisė, konstitucija kaip teisiškumo matas (teisės aktų konstitucingumo kontrolė). Šiuos ir kitus 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijos apibūdinimus rasime Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje.

Tačiau ar visų jų besąlygiškai tiktų ieškoti laikinojoje konstitucijoje? Tokia preliminari konstitucija yra tik paruošiamoji (pereinamoji) riboto galiojimo teisė ir tokia ji gali būti pripažįstama tik kaip pradinis nacionalinis susitarimas iki to

laiko, kol bus priimta nuolatinė konstitucija. Žinoma, kaip pradiniame ir tarpiniame dokumente, nežiūrint aiškios vertybinės orientacijos, tokiame akte paprastai netrūksta ir senos sistemos elementų ar žymių (tai būdinga pereinamajai teisei).

Provizorinė konstitucinė teisė – tai teisė tam kartui, teisė ribotam periodui, t. y. laikotarpiui, kuris prasidėjo senai santvarkai žlugus ir tęsis iki bus priimta nuolatinė konstitucija, kuri ir bus naujos teisinės sistemos pagrindas. Perėjimo pradžioje aišku, kad senosios sistemos „teisiniai pagrindai" panaikinti, tačiau dažniausiai neaišku, kiek ilgai užtruks ir ar bus sėkmingas naujosios konstitucijos parengimas, kaip veiksmingai laikinas aktas prisidės prie būtinų permainų vykdymo. Laikinosios konstitucijos priėmimas reiškia, kad kol kas susitarta tik dėl vieno – tik dėl vadinamojo „*konstitucinio tarpuvaldžio*"[21], tik dėl laikinosios perėjimo teisės pagrindų ir reformų krypties. Laikinosios konstitucijos paprastai matomos kaip priemonė, užtikrinanti būtiniausių valstybės valdžios darbų atlikimą ir kartu sąlygų priimti nuolatinę konstituciją sudarymą. Būtent laikinumas, instrumentinis ar netgi žvalgybinis tokio pagrindinio akto vaidmuo, teisinio teksto neišbaigtumas, nuostatų kilmės margumas – papildomi klausimai, apsunkinantys teisinį vertinimą.

Dar daugiau – tokia laikinoji perėjimo teisė, net įgavusi formalizuotos konstitucijos pavidalą, negali būti stabili teisė, nes pereinamojo laikotarpio logika tokia: kuo daugiau esminių permainų – tuo sėkmingesnis perėjimas, tačiau kartu tai reiškia ir didesnį poreikį peržiūrėti pradinę perėjimo teisę, nes tikrovė iš esmės pasikeitė. Tai taikytina ir laikiniems pagrindiniams įstatymams, kurie atsiduria iš esmės pakitusiame teisiniame lauke, kurio svarbiausias orientyras, jei liks nepakoreguotas, gali „nusenti" anksčiau jam skirto laiko.

Pagal kokius požymius aktas identifikuojamas kaip laikinoji konstitucija?

Kadangi mūsų tyrimo dalykas – LPĮ, todėl kalbėsime tik apie formaliuosius konstitucinius aktus. Jis priimamas kaip riboto galiojimo, o ne nuolatinis aktas (tai išoriškai patvirtina tokie jo požymiai, kaip akto pavadinimas, kuriame fiksuojamas jo laikinumas, taip pat akto nuostatos apie konkrečią akto galiojimo pabaigos datą ar nuoroda, kad aktas galios iki bus priimta šalies konstitucija ir pan.).

Ribota galiojimo trukmė siejama su kitu tokios konstitucijos požymiu – tai pereinamoji, tarpinio pobūdžio teisė, žyminti valstybės perėjimą iš vieno teisinio būvio į kitą. Taigi pereinamasis reguliavimas – antras tokio akto požymis.

Konstitucija suvokiama kaip visuomenės sutartis, o laikinoji konstitucija – tik preliminarus susitarimas dėl būtiniausių artimiausio laikotarpio uždavinių. Nuolatinė konstitucija – prasminga daugeliu aspektų, laikinoji – prasminga teisiniu požiūriu tuo, kad sudaro prielaidas nuolatinei konstitucijai atsirasti. Nuolatinės konstitucijos – stabilūs aktai, stabilumas laikomas vienu iš konstitucinio reguliavimo imperatyvų, laikinosios konstitucijos – ypač jei visuomenės gyvenimo pokyčių mastas greitas, siekiant neatsilikti nuo esminių visuomenės gyvenimo pasikeitimų, keičiamos dažnai (tuo labiau kad jos iš pat pradžių sukurtos kaip

[21] Laikinosios konstitucijos laikomos savotišku „konstituciniu prieškambariu".

teisė tam sykiui, tam tikram etapui, todėl jų dažnas keitimas vargu ar laikytinas dideliu trūkumu, nebent tos pataisos būtų prieštaringos). Turinio ir formos požiūriu laikinosios konstitucijos – dažniausiai tarsi neužbaigti aktai, jų struktūra ne visados apgalvota (rengimo skubos požymis), kartais, jei aktas didesnės apimties, neretai fiksuoja tik kai kuriuos pagrindinius principus, tekste galima rasti nesuderintų nuostatų, ji panaši į skirtingos kilmės, elementų konglomeratą, nors pati akto orientacija į ateitį yra aiški.

Konstitucijai tenkančios funkcijos – svarbi konstitucinių tyrimų sritis, tačiau dėl laikinųjų konstitucijų pobūdžio turėtų būti aišku, kad dažniausiai jos gali būti vykdomos tik iš dalies. Tiesa, galėtume joms priskirti ir kai kurias papildomas funkcijas ar veikimo aspektus (analizuojantys laikinąsias konstitucijas linkę matyti nemažos dalies senos teisinės tvarkos elementų perkėlimo į pereinamąją sistemą, viešosios valdžios veikimo laikino reguliavimo pagrindų nustatymo, legitimacijos, perėjimo strategijos formavimo, ikisteigiamąją ar kitas funkcijas).

Ši pereinamoji teisė dažniausiai savo veikimo pradžioje vienokia, pabaigoje – tiek dėl teksto pakeitimo, o dar labiau dėl teisės supratimo ir aiškinimo pokyčių – jau kitokia. Tai vėl pereinamosios ir laikinosios konstitucinės teisės ypatumas.

Laikinosios konstitucijos – pereinamojo proceso (vienais atvejais – perėjimo iš nedemokratinės sistemos į demokratiją, kitais – perėjimo iš pilietinio karo į santaikos režimą, kai susitarta dėl taikos ir kartu ir dėl būsimos nuolatinės konstitucijos kūrimo, trečiais – perėjimo iš nevalstybinio būvio į valstybinį (naujos valstybės atsiradimo dėl atsiskyrimo ar kitos valstybės pasidalijimo, valstybingumo atkūrimo, buvusios kolonijos virtimo nepriklausoma valstybe ir kt.)) svarbiausias teisinis reguliatorius. Kartais vienu metu vyksta keli perėjimo procesai: ir perėjimo į valstybinį būvį, ir į demokratiją, į kitokią ekonominę sistemą ir t. t. Kuo daugiau perėjimo procesų vienu metu, tuo sudėtingesni uždaviniai laukia laikinosios konstitucijos kūrėjų ir pagal tokią konstituciją gyvenančios pilietinės tautos.

Lietuvoje LPĮ priėmimas susijęs su valstybingumo atkūrimu, perėjimu iš ne demokratijos į demokratiją, į laisvą rinkos ūkį, žmogaus teisių užtikrinimą, teisinę valstybę. LPĮ priėmimas ir jo galiojimas sietinas su paruošiamosios arba atkuriamosios valdžios plačiąja prasme įgyvendinimu, taip pat jis sudarė sąlygas parengti ir priimti nuolatinę konstituciją.

2. Laikinojo Pagrindinio Įstatymo priėmimo ypatumai, jo kaip laikinosios konstitucijos identifikavimas ir jame išdėstytų normų kilmės šaltiniai

LPĮ – laikinoji Lietuvos valstybės konstitucija – priklauso 1990 m. kovo 11-osios dokumentų[22] grupei, tai vienas konstitucinės reikšmės aktų, kuriais Lietuvos Aukščiausioji Taryba, vykdydama 1990 m. vasario 24 d. laisvuose

[22] Šių dokumentų tekstai: *Lietuvos Respublikos svarbiausių dokumentų rinkinys. 1990 m. kovo 11 d. – 1990 m. gegužės 11 d.* Vilnius: Mintis, 1990.

demokratiniuose rinkimuose išreikštą Lietuvos piliečių valią, ėmė įgyvendinti valstybės atkūrimo uždavinį. Komunistinę (vadintą „socialistinę“) politinę sistemą, planinę ekonomiką, asmens pajungimą iliuziniams komunizmo kūrimo uždaviniams keitė pliuralistinė demokratija, rinkos ūkis, asmens teisių ir laisvių apsaugos prioritetas. Tokioje epochoje išryškėja teisės kaip permainų priemonės reikšmė. LPĮ, kaip laikinajai konstitucijai, pereinant į stabilią konstitucinę sistemą teko ypatinga reikšmė.

Pirmiausia į LPĮ kaip laikinąją konstituciją turime žvelgti 1990 m. kovo 11 d. priimtų aktų, kuriais atkurta nepriklausoma Lietuvos valstybė ir pradėtas nepriklausomas valstybinio gyvenimo būvis Lietuvoje, nuoseklios teisinių sprendimų grandinės kontekste. Šio akto vietą valstybės atkūrimo konstitucinėje konstrukcijoje lėmė jam tekęs pereinamojo į stabilią konstitucinę sistemą laikotarpio pagrindinio įstatymo, turinčio įrėminti atkurtos valstybės teisinę sistemą, vaidmuo.

Priminsiu, kad Aukščiausioji Taryba savo darbą pradėjo 1990 m. kovo 10 d. Kitą, 1990 m. kovo 11, dieną pirmiausia priimti du aktai, kurie dažniausiai vadinami paruošiamaisiais aktais, – 1990 m. kovo 11 d. aktas *„Dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo“* ir deklaracija *„Dėl Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos deputatų įgaliojimų“*, kurioje konstatuota, kad 1940 m. birželio 15 d. smurtu ir agresija Tarybų Sąjunga suvaržė tautos suvereninę galią ir neteisėtai inkorporavo Lietuvą į TSRS sudėtį, kad Lietuvai primestų svetimos valstybės struktūrų panaudojimas neturi būti interpretuojamas kaip jas primetusios valstybės suvereniteto lietuvių tautai ir jos teritorijai arba tos valstybės įvykdytos aneksijos pripažinimas ir kad 1990 m. vasario 24 d. rinkimuose į Lietuvos TSR Aukščiausiąją Tarybą rinkimų teisę turintys Lietuvos gyventojai savo valia suteikė išrinktiems Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos deputatams tautos atstovų mandatą ir prievolę atkurti Lietuvos valstybę ir reikšti tautos suvereninę galią (*suprema potestas*) per šią Aukščiausiąją Tarybą, kuri nuo 1990 m. kovo 11 d. 18 val. bus vadinama Lietuvos Aukščiausiąja Taryba. Kitas paruošiamasis aktas – įstatymas *„Dėl valstybės pavadinimo ir herbo“*, nustatęs oficialų valstybės pavadinimą „Lietuvos Respublika“, sutrumpintai – „Lietuva“. Šiuo įstatymu Lietuvos Aukščiausioji Taryba ėmė vadintis Lietuvos Respublikos Aukščiausiąja Taryba. Šie du aktai yra ne vien paruošiamieji aktai Kovo 11-osios aktui priimti, jie kartu žymi ir teisinės transformacijos, skirtos nepriklausomai valstybei atkurti, pradžią.

1990 m. kovo 11 d. akte *„Dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo“* Lietuvos Aukščiausioji Taryba, reikšdama Tautos valią, nutarė ir iškilmingai paskelbė, kad yra atstatomas 1940 m. svetimos jėgos panaikintas Lietuvos Valstybės suvereninių galių vykdymas ir kad nuo šiol Lietuva vėl yra nepriklausoma valstybė.

Atkuriamos Lietuvos valstybės ir jos konstitucinės tvarkos tęstinumui patvirtinti Aukščiausioji Taryba priėmė įstatymą *„Dėl 1938 metų gegužės 12 dienos Lietuvos Konstitucijos galiojimo atstatymo“*. Jame buvo nurodyta, kad Aukščiausioji Taryba, atsižvelgdama į LTSR Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. vasario 7 d. nutarimą *„Dėl 1939 metų Vokietijos–TSRS sutarčių ir jų pasekmių Lietuvai*

likvidavimo“, konstatuodama, kad 1938 m. Lietuvos Konstitucijos veikimas buvo neteisėtai dėl TSRS įvykdytos prieš Lietuvą agresijos sustabdytas, siekdama atstatyti pažeistas tautos ir Lietuvos valstybės suverenines teises, nutarė nutraukti 1978 m. Lietuvos TSR Konstitucijos, taip pat 1977 m. TSRS Konstitucijos galiojimą Lietuvos teritorijoje ir visoje Lietuvos Respublikos teritorijoje atnaujinti 1938 m. Lietuvos Konstitucijos galiojimą. Taip įkūnyta Lietuvos valstybingumo tęstinumo idėja.

Šis nutarimas turėjo principinę reikšmę, tačiau faktiškas jo įgyvendinimas, pripažįstant būtinumą staigiai atlikti plačiausio masto pertvarkymus visame valstybiniame-teisiniame Lietuvos gyvenime, buvo sunkiai įmanomas ir netikslingas. Kita vertus, 1938 m. Konstitucija – nedemokratiška, dėl to buvo sustabdytas skyrių ir straipsnių, nustatančių Respublikos Prezidento, Seimo, Valstybės Tarybos ir Valstybės Kontrolės statusą, galiojimas. Taip pat nurodyta, kad senosios 1938 m. Konstitucijos galiojimo atstatymas pats savaime neatkuria Lietuvoje iki 1940 m. birželio 15 d. veikusių įstatymų.

Paskui buvo priimtas įstatymas „*Dėl Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo*“.

Šiame įstatyme Aukščiausioji Taryba, atsižvelgdama į būtinumą suderinti atkurtos 1938 m. gegužės 12 d. Lietuvos Konstitucijos nuostatas su pakitusiais politiniais, ekonominiais ir kitais visuomeniniais santykiais, nutarė sustabdyti 1938 m. gegužės 12 d. Lietuvos Konstitucijos galiojimą ir patvirtinti Lietuvos Respublikos Laikinąjį Pagrindinį Įstatymą.

Kalbėdamas apie LPĮ kaip Lietuvos valstybės atkūrimo teisinės konstrukcijos elementą, norėčiau atkreipti dėmesį į keletą aplinkybių, patvirtinančių, kad LPĮ atsiradimas buvo neišvengiamas ir pagrįstas.

1990 m. kovo 11-osios aktas „Dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo“, kuriuo paskelbta apie atstatomą nepriklausomą Lietuvos valstybę, taip pat nustatė, kad „Lietuvos valstybės teritorija yra vientisa ir nedaloma, joje neveikia jokios kitos valstybės Konstitucija“. Tokia šio akto nuostata buvo pripažinta, kad TSRS konstitucija negalioja Lietuvoje. Tai buvo lūžio su sovietinės konstitucinės sistemos taikymu Lietuvos teritorijoje fiksavimas. Ši nuostata, be sovietinės konstitucinės teisės pabaigos paskelbimo, taip pat sudarė teisines prielaidas priimti kitus du aktus: 1990 m. kovo 11 d. Lietuvos Respublikos įstatymą „Dėl 1938 metų gegužės 12 dienos Lietuvos Konstitucijos galiojimo atstatymo“ ir Lietuvos Respublikos įstatymą „Dėl Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo“.

Mūsų nagrinėjamo klausimo pažiūriu pažymėtina, kad 1990 m. kovo 11 d. Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl 1938 metų gegužės 12 dienos Lietuvos Konstitucijos galiojimo atstatymo“ 1 straipsniu buvo nutrauktas 1978 m. balandžio 20 d. Lietuvos TSR konstitucijos (pagrindinio įstatymo) galiojimas, o 2 straipsniu – nutrauktas 1977 m. spalio 7 d. TSRS konstitucijos (pagrindinio įstatymo), taip pat TSRS ir sąjunginių respublikų įstatymų pagrindų, kitų TSRS įstatymų galiojimas Lietuvos Respublikos teritorijoje.

Šios nuostatos gali būti laikomos minėtos 1990 m. kovo 11 d. akto „Dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo“ nuostatos, kad Lietuvoje neveikia jokios kitos valstybės Konstitucija, sukonkretintu aiškinimu – jomis nutraukiamas 1977 m. spalio 7 d. TSRS konstitucijos (pagrindinio įstatymo) ir 1978 m. balandžio 20 d. Lietuvos TSR konstitucijos (pagrindinio įstatymo) galiojimas. TSRS (Sovietų Sąjunga) – svetima valstybė, užgrobusi ir aneksavusi Lietuvos Respubliką 1940 m., o LTSR – svetimos valstybės sukurtas sovietinis aneksuotos Lietuvos administravimo darinys, pavadintas skambiu vardu –„Lietuvos Tarybų Socialistinė Respublika“. Šios nuostatos išreiškė ne vien požiūrį į sovietinę sąjunginę ir respublikinę konstitucines sistemas, bet ir požiūrį į TSRS kaip svetimą valstybę ir LTSR kaip svetimos valstybės, aneksavusios Lietuvą, nustatytą Lietuvos administravimo formą, kuri negali būti laikoma Lietuvos valstybingumo raiškos forma.

Pažymėtina, kad įstatymo „Dėl 1938 metų gegužės 12 dienos Lietuvos Konstitucijos galiojimo atstatymo“ 2 straipsniu taip pat buvo nutrauktas ne tik TSRS konstitucijos, bet taip pat TSRS ir sąjunginių respublikų įstatymų pagrindų, kitų TSRS įstatymų galiojimas Lietuvos Respublikos teritorijoje. Tai reiškė, kad iš teisinės apyvartos buvo pašalinta esmingiausia sovietinės teisės dalis, nesuderinama su nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimu.

Aiškus sovietinių (sąjunginės ir vadinamosios respublikinės) „konstitucijų“ galiojimo nutraukimo padarinys – sugrįžimas į Lietuvos konstitucinę sistemą, galiojusią iki sovietinės okupacijos ir aneksijos, neteisėtais veiksmais nutrauktos konstitucinės raidos atkūrimas. Todėl, siekiant teisinio aiškumo, minėto įstatymo 3 straipsniu buvo atnaujintas 1938 m. gegužės 12 d. Lietuvos Konstitucijos veikimas visoje Lietuvos Respublikos teritorijoje, sustabdant tų skyrių ir straipsnių, kurie reglamentuoja Respublikos Prezidento, Seimo, Valstybės Tarybos ir Valstybės Kontrolės statusą, galiojimą, kartu nurodant, kad 1938 m. gegužės 12 d. Lietuvos Konstitucijos galiojimo atstatymas pats savaime neatkuria Lietuvos Respublikoje iki 1940 m. birželio 15 d. veikusių įstatymų.

Paskutinės iki sovietinės okupacijos ir aneksijos galiojusios 1938 m. Lietuvos Konstitucijos galiojimo atkūrimas buvo reikšmingas aktas, „patvirtinantis valstybės tęstinumo principą“[23].

Iki sovietinės aneksijos galiojusios Lietuvos konstitucinės sistemos atkūrimas, svarbus valstybės teisės tęstinumui užtikrinti, buvo ir pirmas žingsnis siekiant išvengti teisinio vakuumo. Kita vertus, buvo aišku, kad Lietuvos visuomenės gyvenimas yra iš esmės pasikeitęs. Todėl Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba įstatymu „Dėl Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo“, atsižvelgdama į būtinumą suderinti atkurtos 1938 m. gegužės 12 d. Lietuvos Konstitucijos nuostatas su pakitusiais politiniais, ekonominiais ir kitais visuomeniniais santykiais, nutarė sustabdyti 1938 m. gegužės 12 d. Lietuvos Konstitucijos galiojimą ir patvirtinti Lietuvos Respublikos Laikinąjį Pagrindinį Įstatymą. Kartu buvo nustatyta, kad Lietuvos

[23] ŽALIMAS, D. *Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimas. Pagrindiniai klausimai pagal tarptautinę teisę*. Vilnius: Rosma, 1997, p. 87.

Respublikoje ir toliau galioja tie iki šiol Lietuvoje veikę įstatymai ir kiti teisės aktai, kurie neprieštarauja Lietuvos Respublikos Laikinajam Pagrindiniam Įstatymui.

Taip nuo sovietinės konstitucinės teisės panaikinimo, trumpai trukusio, tačiau ne vienu aspektu reikšmingo 1938 m. Lietuvos Konstitucijos sugrįžimo, pereita prie LPĮ kaip laikinosios konstitucijos, įsigaliojusios nuo priėmimo momento.

Toks sprendimas – pereinamojo laikotarpio pradžios teisinis fiksavimas. Šito etapo pradžios Lietuvos galiojančią teisę sudarė minėti 1990 m. kovo 11 d. Aukščiausiosios Tarybos teisės aktai, Laikinasis Pagrindinis Įstatymas ir išlikęs iki tol galiojęs ankstesnės teisės masyvas, kuris neprieštaravo LPĮ. Kaip pereinamojo laikotarpio pradžiai tokia teisinė situacija visiškai suprantama, svarbiausia, kad valstybėje galiojęs teisinis reguliavimas, nežiūrint jos nevienarūšiškumo, leido spręsti įvairius valstybės, visuomenės, individų gyvenimo santykius. LPĮ kaip laikinoji konstitucinė teisė sudarė prielaidas imtis būtinų teisinės sistemos pertvarkymų.

Laikinosios konstitucijos priėmimo poreikis buvo nurodytas Sąjūdžio rinkimų programoje, tačiau nuoseklaus parengiamojo darbo Sąjūdis ėmėsi tik po rinkimų. 1990 m. vasario 28 d. susirinkę Sąjūdžio remti ir išrinkti deputatai priėmė sprendimą dėl Aukščiausiosios Tarybos sesijos sušaukimo iki 1990 m. kovo 12 d., taip pat sudarė darbo grupes (komisijas) naujos Aukščiausiosios Tarybos dokumentų projektams parengti. Suformuoti asmeninę grupių sudėtį patikėta jų vadovams. Pagrindinis dėmesys – valstybės atkūrimo dokumentams, tarp kurių turėjo atsirasti ir Laikinasis Pagrindinis Įstatymas. Pateikdamas įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo" projektą pranešėjas Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko pavaduotojas Č. Stankevičius pakomentavo ir šio įstatymo priedą – Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo projektą: „Pateikiamas Laikinojo Pagrindinio įstatymo projektas nelaikytinas būsimosios demokratinės Lietuvos valstybės Konstitucijos projektu. Jis gal labiau laikytinas šiandienos visuomeninių teisinių bei politinių socialinių galimybių ir demokratiškos tvarkos pamatiniais įtvirtinimais."[24]

Taigi, projekto rengėjų nuomone, tokie „šiandienos visuomeninių teisinių bei politinių socialinių galimybių ir demokratiškos tvarkos pamatiniai įtvirtinimai" buvo vien laikina to meto teisė. Tuo labiau kad ir pats aktas įvardytas kaip „Laikinasis Pagrindinis Įstatymas", t. y. jis buvo sukurtas ir priimtas kaip laikinoji konstitucija. Nors LPĮ tekste nerasime nuostatų dėl konkrečios jo galiojimo pabaigos (nurodant datą ar įvykį), tačiau prisimintina, kad Aukščiausiosios Tarybos posėdyje į užduotą klausimą dėl Laikinojo Pagrindinio Įstatymo galiojimo laiko pranešėjas Č. Stankevičius atsakė taip: „Trumpas atsakymas būtų toks. Šis įstatymas galios iki tol, kol bus parengta ir priimta Lietuvos Respublikos Konstitucija. Manau, tas darbas atims kažkiek laiko, nes Konstituciją, matyt, mes galėsime priimti tik tada, kai Lietuvos Respublikos suverenitetas bus atkurtas ne tik

[24] Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo 1990 m. kovo 11 d. trečiojo posėdžio stenograma. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/TAIS.251084>.

juridiškai, bet įgyvendintas ir faktiškai, kad būtų įvykę tie socialiniai pokyčiai, kuriuos Konstitucija galutinai fiksuoja.“[25]

Dabar sunku išsiaiškinti, kaip ir kodėl pasirinktas „pagrindinio įstatymo“, o ne „konstitucijos“ ar mišrus „konstitucijos (pagrindinio įstatymo)“ pavadinimas. Kai kurie Sąjūdžio deputatų pasitarimų, vykusių prieš 1990 m. kovo 11 d., dalyviai prisimena, kad nenorėta paskubom parengto akto, kuris turėjo būti tobulinamas, atsižvelgiant į numatomą laipsnišką teisinę reformą, įvardyti konstitucija. Tačiau nėra jokių abejonių, kad tiek LPĮ projekto rengėjai, tiek Aukščiausioji Taryba svarstymo metu aiškiai suprato, kad Laikinasis Pagrindinis Įstatymas yra laikinoji Lietuvos Respublikos konstitucija. Tuo labiau kad „pagrindinis įstatymas“ buvo laikomas „konstitucijos“ sinonimu, pagaliau akto turinys, struktūra, nuostatų formuluotės, taip pat Laikinojo Pagrindinio Įstatymo nuostata, kad „visi įstatymai ir kiti valstybės organų teisės aktai leidžiami remiantis LPĮ ir sutinkamai su juo“ patvirtina jos, kaip laikinosios konstitucijos, statusą. LPĮ tekste žodį „konstitucija“ randame tik 78 straipsnio 1 dalies 2 punkte, nustatančiame, kad Aukščiausiosios Tarybos kompetencijai priklauso „priimti Lietuvos Respublikos Konstituciją, daryti jos pakeitimus“, dar galima rasti tokius žodžių junginius, išreiškiančius sąsajas su konstitucija, kaip „piliečių konstitucinės teisės“ (LPĮ 78 straipsnio 1 dalies 4 punktas) ar „konstituciniai klausimai“ (2 straipsnis). Ir teisės mokslo atstovai niekada nėra suabejoję dėl LPĮ kaip laikinosios konstitucijos statuso[26].

Č. Stankevičius, pristatydamas LPĮ projektą, paaiškino, kad jo rengėjai nekėlė sau uždavinio sukurti originalų laikinosios konstitucijos projektą. LPĮ analizė leidžia tiksliai nustatyti vienų ar kitų nuostatų kilmės šaltinius.

Tiek akto struktūra (su nedideliais pakeitimais), tiek didelės dalies nuostatų („išvalytų“ nuo elementų, žyminčių ryšį su sovietine valstybe ar išreiškiančių sovietinio mąstymo šablonus) „pasiskolinta“ iš 1978 m. balandžio 20 d. Lietuvos TSR konstitucijos (pagrindinio įstatymo). Nemažai dalykų perimta iš 1988–1989 m. rengtų minėtos Lietuvos TSR konstitucijos (pagrindinio įstatymo) naujų redakcijų projektų (paminėtini Lietuvos mokslų akademijos projektas, LTSR Aukščiausiosios Tarybos prezidiumo darbo grupės projektas), pravertė ir Sąjūdžio konstituciniai pasiūlymai bei konstitucijos reformavimo projektas, kuriame pabrėžtas Lietuvos suverenumas. Tačiau 1990 m. kovo mėn. politinio vyksmo kontekste – visi šie šaltiniai buvo tik „vakarykštė diena“, kuria pasinaudota neturint po ranka geresnių šaltinių.

Vienos kitos nuostatos šaltinis – 1922 m. Lietuvos Valstybės Konstitucija, bent paviršutiniškai kai kas primena ir kitą 1918–1940 m. Lietuvos konstitucinį paveldą.

---

[25] *Ibid*.

[26] Antai prof. V. Sinkevičius, analizuodamas LPĮ reikšmę kovo 11-osios aktų kontekste, yra pažymėjęs, kad nors šio akto pavadinime „nėra žodžio „Konstitucija“, bet tai buvo ne kas kita kaip Laikinoji Konstitucija“ (žr. SINKEVIČIUS, V. Kovo 11-oji: Nepriklausomybės atkūrimo teisinė konstrukcija. *Jurisprudencija*, 2010, Nr. 3 (121), p. 67).

Pagaliau neturėtume pamiršti ir Sąjūdžio steigiamojo suvažiavimo, Sąjūdžio Seimo ir Sąjūdžio Seimo tarybos priimtų dokumentų, susijusių su idėjomis dėl teisinio kelio atkuriant nepriklausomą valstybę parlamentiniu konstituciniu būdu.

Tokia šaltinių sankaupa rodo kompiliacinį LPĮ rengėjų darbo pobūdį. Rengėjų nuomone, kadangi Laikinuoju Pagrindiniu Įstatymu sprendžiamos tik pagrindinės politinės teisinės aktualijos, iš anksto orientuotasi į tai, kad tokia laikinoji konstitucija neišvengiamai bus koreguojama, priklausomai nuo to, kokių problemų iškils kuriant Lietuvos valstybės teisinius pagrindus.

Atsižvelgdama į skubotumą, su kuriuo Aukščiausioji Taryba buvo priversta rengti ir priimti Laikinąjį Pagrindinį Įstatymą, taip pat į užsimotas įgyvendinti sparčias reformas įvairiausiose visuomeninio gyvenimo srityse, Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba sąmoningai nustatė nesudėtingą kelią jam keisti ir tobulinti. Laikinojo Pagrindinio Įstatymo 132 straipsnyje nustatyta, kad šio Įstatymo pakeitimo ar papildymo sumanymas turi būti svarstomas, jei jis pateikiamas 1/10 Aukščiausiosios Tarybos deputatų arba Vyriausybės, o 1990 m. rugsėjo 11 d. LPĮ pataisa šie reikalavimai buvo dar labiau sumažinti: sumanymui pateikti užteko 1/15 deputatų, tai dar galėjo padaryti ne tik Vyriausybė, bet ir bet kuri nuolatinė Aukščiausiosios Tarybos komisija. Visais atvejais Laikinasis Pagrindinis Įstatymas galėjo būti keičiamas Aukščiausiosios Tarybos sprendimu, priimtu ne mažiau 2/3 balsų, arba referendumu (131 straipsnis).

Jau tą pačią 1990 m. kovo 11 d. Aukščiausioji Taryba pavedė sudarytai Redakcinei komisijai parengti pasiūlymus dėl Laikinojo Pagrindinio Įstatymo tobulinimo, o kovo 17 d. buvo priimti pirmieji jo dviejų straipsnių (77 ir 89 straipsnių) pakeitimai. Tuos pakeitimus lėmė vyriausybės formavimo srityje iškilusios aktualios problemos, todėl LPĮ atsirado nuostatos, kad Aukščiausiosios Tarybos deputato, paskirto ar išrinkto į Aukščiausiosios Tarybos sudaromus valstybės organus, įgaliojimus apriboja įstatymas, kol minėtas deputatas eina tas pareigas, taip pat tai, kad naujai išrinkta Aukščiausioji Taryba gali skirti Ministrą Pirmininką ir jo pavaduotojus dar neišrinkus Aukščiausiosios Tarybos nuolatinių komisijų.

3. Laikinojo Pagrindinio Įstatymo forma, struktūra, turinys

Laikinosios konstitucijos būna dviejų formų: vienais atvejais tai formalus konstitucinis aktas, kitais – kai konstitucinė provizorinė teisė įgauna infrakonstitucinę formą – pagrindinės taisyklės, skelbiamos deklaracija, atsišaukimu, nutarimu, ordonansu, dekretu ar įstatymu.

Laikinasis Pagrindinis Įstatymas priskirtinas pirmos grupės aktams, jį sudaro vienas konstitucinio pobūdžio aktas, įvardytas Lietuvos Respublikos Laikinuoju Pagrindiniu Įstatymu. Kaip laikinoji konstitucija jis yra tikrai plačios apimties, jį sudaro 132 straipsniai (jeigu prisiminsime, kad pirmojo valstybės atkūrimo laikotarpio laikinosios konstitucinės teisės aktus – 1918 m. Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos Pamatinius Dėsnius sudarė 29 straipsniai, 1919 m.

Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos Pamatinius Dėsnius – 42 straipsniai, o 1920 m. Laikinąją Lietuvos Valstybės Konstituciją – 18 straipsnių, – matysime kitus reguliavimo mastus.

Kodėl 1990 m. buvo pasirinkta plačios apimties pagrindinio įstatymo koncepcija? Tarp priežasčių, lėmusių tokį pasirinkimą, yra ne tik epochų ir nepriklausomybės atkūrimo situacijų skirtingumai, Sąjūdžio diskusijų konstituciniais klausimais poveikis, parlamentinio konstitucinio kelio atkurti nepriklausomybę pasirinkimas, taip pat siekis turėti tiek turiniu, tiek forma „pilną" konstituciją, kaip atkurto Lietuvos valstybingumo požymį. Deja, teisinio teksto kokybei dėmesio (o gal ir pajėgumų) pritrūko, nueita lengviausiu keliu – pasinaudota turimu „socialistinės" konstitucijos pavyzdžiu, kuris buvo iš esmės „išvalytas".

Minėti 132 Laikinojo Pagrindinio Įstatymo straipsniai buvo sugrupuoti į 16 skirsnių (1 skirsnis „Bendrieji nuostatai", 2 skirsnis „Lietuvos pilietybė", 3 skirsnis „Pagrindinės Lietuvos piliečių teisės, laisvės ir pareigos", 4 skirsnis „Ekonominė sistema", 5 skirsnis „Biudžetinė sistema", 6 skirsnis „Socialinis vystymas ir kultūra", 7 skirsnis „Liaudies deputatų tarybų sistema ir jų veiklos principai", 8 skirsnis „Rinkimų sistema", 9 skirsnis „Deputatas", 10 skirsnis „Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba", 11 skirsnis „Lietuvos Respublikos Vyriausybė", 12 skirsnis „Savivaldybių tarybos", 13 skirsnis „Vietos savivaldybių valdymo organai", 14 skirsnis „Teismas ir arbitražas", 15 skirsnis „Prokuratūra", 16 skirsnis „Baigiamieji nuostatai").

1 skirsnio „Bendrieji nuostatai" (1–12 straipsniai) nuostatose buvo skelbiama, kad Lietuvos Respublika yra suvereni demokratinė valstybė, kad suvereni valstybės valdžia priklauso Lietuvos liaudžiai, kad ji savo suvereninę galią išreiškia per įstatymų sumanymo iniciatyvą, deputatų rinkimus, piliečių ir deputatų balsavimą konstituciniais klausimais ir demokratišką referendumą, kad valstybės valdžią vykdo Aukščiausioji Taryba, Vyriausybė ir Teismas. Pagal šio skyriaus 3 straipsnį, svarbiausi visuomenės gyvenimo klausimai turėjo būti sprendžiami per liaudies svarstymus ir referendumus, referendumą skelbė Aukščiausioji Taryba savo iniciatyva ar kai to reikalavo 300 000 rinkimų teisę turinčių piliečių.

Šio skirsnio nuostatos įtvirtino valstybės teritorijos vientisumą ir nedalomumą, nustatė, kad politinės partijos ir visuomeninės organizacijos steigiamos įstatymo nustatyta tvarka ir veikia pagal LPĮ ir įstatymus. Valstybinė kalba – lietuvių kalba, kartu sudaromos sąlygos vartoti tautinių bendrijų kalbas. Numatytas krašto apsaugos reglamentavimas įstatymu, karo propagandos draudimas. Skirsnio pabaigoje yra straipsniai, kurie nustatė valstybės herbą, vėliavą, himną ir sostinę.

2 skirsnio „Lietuvos pilietybė" (13–17 straipsniai) nuostatose nustatyti pilietybės instituto pagrindai. Pagal LPĮ, Lietuvos pilietybės turinį, įgijimo bei netekimo sąlygas ir tvarką nustatė Lietuvos pilietybės įstatymas. Lietuvos pilietis paprastai negalėjo būti kartu ir kitos valstybės piliečiu. Lietuvos valstybė įsipareigojo globoti ir ginti Lietuvos piliečius už Lietuvos Respublikos ribų. Buvo skelbiama Lietuvos piliečių lygybė prieš įstatymą nepriklausomai nuo rasės, lyties, kilmės,

socialinės ir turtinės padėties, visuomeninių pažiūrų, religijos ir tautybės, vyrų ir moterų lygios teisės.

3 skirsnyje „Pagrindinės Lietuvos piliečių teisės, laisvės ir pareigos“ (18–43 straipsniai) buvo išdėstytos piliečių teisės, laisvės ir pareigos (nuo piliečio teisės į darbą iki pareigos rūpintis istorijos paminklų ir kitų kultūros vertybių išsaugojimu)[27].

4 skirsnio „Ekonominė sistema“ (44–46 straipsniai) nuostatose buvo nurodyta, kad šalies ekonomikos pagrindą sudaro piliečių privatinė nuosavybė, kolektyvų ir valstybinė nuosavybė. Žemė, jos gelmės, vidaus ir teritoriniai vandenys, miškai, kita augmenija, gyvūnija bei kiti gamtos ištekliai buvo paskelbti Lietuvos nacionaliniu turtu ir išimtine Lietuvos Respublikos nuosavybe ir t. t. Taip pat buvo nustatyta, kad Lietuvai priklauso išimtinės teisės į oro erdvę virš jos teritorijos, taip pat į jos kontinentinį šelfą ir ekonominę zoną Baltijos jūroje. Šiame skirsnyje rasime ir normą apie valstybinės nuosavybės teise priklausančio turto perdavimo nustatyta tvarka atlygintinai ir neatlygintinai piliečių ar jų grupių nuosavybėn, taip pat išimtinių atlygintinės nacionalizacijos atvejų galimybę.

5 skirsnio „Biudžetinė sistema“ 47–53 straipsniai reguliavo valstybės ir savivaldybių biudžetus, jų rengimą, tvirtinimą, vykdymą.

6 skirsnio „Socialinis vystymas ir kultūra“ (54–59 straipsniai) nuostatos nustatė paramos nedarbingiems, besimokantiems, laikinai netekusiems darbo asmenims, sveikatos apsaugos, socialinio aprūpinimo, švietimo, mokslo ir kultūros, rūpinimosi užsienyje gyvenančių lietuvių kultūros ir švietimo poreikiais reguliavimo pagrindus.

LPĮ 7 skirsnis „Liaudies deputatų tarybų sistema ir jų veiklos principai“ (60–64 straipsniai), kuris buvo panaikintas 1992 m. liepos 7 d. LPĮ keičiančiu įstatymu, reguliavo visų lygių Lietuvos tarybų, bendros atstovaujamųjų valstybinės valdžios organų sistemos organizavimo ir veiklos principus.

LPĮ 8 skirsnis „Rinkimų sistema“ (65–72 straipsniai) buvo skirtas rinkimų institutui reguliuoti, su juo susijęs 9 skirsnis „Deputatas“ (73–77 straipsniai), kuriame nurodyta, kad deputatai yra liaudies atstovai liaudies deputatų tarybose, šiame skirsnyje taip pat nustatyta, kaip ir kokius įgaliojimus vykdo deputatai, kokios yra jų veiklos sąlygos ir atsiskaitymas už savo ir tam tikros tarybos darbą.

Aukščiausiosios Tarybos organizavimo ir veiklos klausimai buvo sureguliuoti LPĮ 10 skirsnio „Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba“ (78–92 straipsniai) nuostatose, Ministrų Tarybos – Lietuvos Respublikos Vyriausybės – organizacijos ir veiklos reguliavimas nustatytas 11 skirsnyje „Lietuvos Respublikos Vyriausybė“ (93–100 straipsniai).

Vietinių liaudies deputatų tarybų veikla buvo reguliuojama 12 skirsnio, kuris iš pradžių vadinosi „Vietinės liaudies deputatų tarybos“, vėliau – „Savivaldybių

[27] Šio skirsnio nuostatos detaliau aptariamos 7 skyrelyje „Piliečių teisių apsauga Laikinajame Pagrindiniame Įstatyme“.

tarybos“ (101–109 straipsniai), nuostatų. Vietinių tarybų valdymo organai buvo nurodyti 13 skirsnyje „Vietos savivaldybių valdymo organai“ (110–112 straipsniai).

LPĮ 14 skirsnis (113–124 straipsniai) „Teismas ir arbitražas“ buvo skirtas teismų ir arbitražo organizacijos ir darbo pagrindams nustatyti, o 15 skirsnyje „Prokuratūra“ (125–129 straipsniai) nurodyti šio pavadinimo institucijos darbo pagrindai.

Paskutinis LPĮ 16 skirsnis „Baigiamieji nuostatai“ (130–132 straipsniai) nustatė, kad visi Lietuvos įstatymai ir kitokie valstybinių organų aktai leidžiami remiantis šiuo Laikinuoju Pagrindiniu Įstatymu, kad LPĮ keičiamas Aukščiausiosios Tarybos sprendimu, priimtu ne mažiau kaip dviejų trečdalių bendro Aukščiausiosios Tarybos deputatų skaičiaus dauguma arba referendumu. Be to, kad Aukščiausioji Taryba svarstytų LPĮ pakeitimo arba papildymo sumanymą, jį turėjo pateikti ne mažiau kaip 1/10 visų Aukščiausiosios Tarybos deputatų arba Vyriausybė (vėliau deputatų grupė sumažinta iki 1/15 ir tokio sumanymo teisė patikėta ir nuolatinei Aukščiausiosios Tarybos komisijai).

4. Trys Laikinojo Pagrindinio Įstatymo kaip laikinosios konstitucijos norminiai sluoksniai (norminio reguliavimo, susijusio su teisine praeitimi, tuomečio laikotarpio aktualijomis ir ateitimi, persipynimo klausimas)

„Nors atkurtos nepriklausomos valstybės laikinoji Konstitucija daug kuo priminė iki tol veikusią sovietinės Lietuvos konstituciją, vis dėlto tai buvo suverenios Lietuvos Respublikos konstitucinę santvarką nustatantis aktas“[28]. Paveldėta teisinė sistema – likę įstatymai ir poįstatyminiai aktai, teisės taikymo praktika. LPĮ atitiko tą lygį ir todėl galėjo būti kaip tik tokio teisinio masyvo pagrindiniu įstatymu pereinamuoju į stabilią konstitucinę sistemą laikotarpiu. Teisė – visados tvarka, net ir besikeičiančiai, t. y. perėjimo, teisei būtini aiškūs jos plėtojimo ir taikymo orientyrai. Tuo labiau kad viso teisės mechanizmo, visos teisinės sistemos virtimas kitokios kokybės teise – ne akimirkos darbas.

LPĮ kaip provizorinės konstitucinės teisės aktui būdingas elementų, susijusių tiek su praeities teisiniu reguliavimu, tiek su to metu aktualiu teisės suvokimu, tiek su Lietuvos teisės ateitimi, persipynimas. Matyt, galėtume kalbėti apie tris LPĮ kaip tokiai teisei būdingus norminius sluoksnius, kurie verti aptarimo. Neabejotinas praeities teisės palikimo sluoksnio dydis nulemtas to meto realybės, nes didžioji dalis visuomenės santykių buvo sureguliuota iš sovietinės sistemos paveldėtais įstatymais ir poįstatyminiais aktais, kurie, kaip neprieštaraujantys LPĮ, liko galioti. LPĮ priėmimas prisidėjo prie greitų permainų, prie įstatyminio ir poįstatyminio lygio reguliavimo kitimo. Permainų mastas ne visados buvo iš anksto aiškiai suvokiamas, naujų normų atsiradimas vertė peržiūrėti visą susijusį reguliavimą, net galvoti apie paties LPĮ pataisas. Bėgant laikui Lietuvos teisėje senų, aktualių ir nukreiptų į ateitį

[28] ŽILYS, J. Lietuvos Respublikos Laikinasis Pagrindinis įstatymas. Iš *Lietuvos konstitucionalizmas: ištakos, raida ir dabartis*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2018, p. 150.

norminių sluoksnių apimtis kito. Lygiai taip pat kito ir LPĮ; jei palygintume LPĮ pradžios ir pabaigos redakcijas, – jos skiriasi daugeliu nuostatų.

Minėtus teisinius sluoksnius galima išskirti analizuojant LPĮ nuostatas, išsiaiškinant jų atsiradimo šaltinius. Tačiau neretai vienoje nuostatoje galima rasti visų jų atspindžius. Kaip pavyzdį, kuriame „sovietinės" praeities, tuometės dabarties ir ateities perspektyvos yra persipynusios vieno straipsnio nuostatose, galime paimti LPĮ 2 straipsnį. Šio straipsnio pradinę redakciją sudarė dvi dalys, kuriose buvo skelbiama, kad suvereni valstybės valdžia priklauso Lietuvos liaudžiai, kad liaudis savo suvereninę galią laisvai išreiškia per įstatymų sumanymo iniciatyvą, deputatų rinkimus, piliečių arba deputatų balsavimą konstituciniais klausimais ir demokratišką referendumą. Taip pat buvo nustatyta, kad niekas negali varžyti šios galios ar jos pasisavinti, kad valstybinę valdžią Lietuvoje vykdo Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba, Lietuvos Respublikos Vyriausybė ir Teismas. 1991 m. vasario 28 d. įstatymu dėl LPĮ 2 straipsnio papildymo LPĮ buvo papildytas tokia 2 dalimi: „Lietuvos Respublikos piliečiai turi teisę priešintis bet kam, kas prievarta kėsinasi į Lietuvos valstybės suverenumą ir vientisumą".

Taigi galutinė šio straipsnio redakcija – iš trijų dalių. Straipsnio formuluotėse rasime visus tris elementus: „sovietinę" praeitį atspindi skolinys iš sovietinių konstitucijų – „liaudies" kategorija, su tarpukario Lietuvos konstitucionalizmu galime sieti 1922 m. Konstitucijos 2 straipsnio nuostatos „Valstybės valdžią vykdo Seimas, Vyriausybė ir Teismas" pagrindu suformuluotą nuostatą „Valstybinę valdžią Lietuvoje vykdo Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba, Lietuvos Respublikos Vyriausybė ir Teismas". Minėta 1991 m. vasario 28 d. LPĮ pataisa, nustatanti, kad Lietuvos Respublikos piliečiai turi teisę priešintis bet kam, kas prievarta kėsinasi į Lietuvos valstybės suverenumą ir vientisumą, siejama su to meto aktualijomis – sovietų kariuomenės agresija prieš Lietuvą ir jos institucijas bei pasipriešinimu jai. Beje, ši nuostata kiek pakeistu pavidalu persikels į būsimą 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstituciją, kurios 3 straipsnio 2 dalyje bus skelbiama: „Tauta ir kiekvienas pilietis turi teisę priešintis bet kam, kas prievarta kėsinasi į Lietuvos valstybės nepriklausomybę, teritorijos vientisumą, konstitucinę santvarką". Taigi regime margą vieno LPĮ vieno straipsnio paveikslą, kuriame nesunkiai įžvelgiami teisinės praeities, to meto aktualijų poveikio pagimdyti ir ateičiai reikšmingi konstituciniai elementai.

Sovietinės „praeities" teisinis antspaudas formos, struktūros, dėstymo, taip pat turinio požiūriu išoriškai ryškiai įspaustas LPĮ nuostatose. Atrodytų paradoksas, nes sovietinės praeities ir jos teisės atsisakyta, tačiau su praeitimi vienaip ar kitaip susijusių elementų apstu. Pirmiausia – LPĮ savo struktūra labai primena LTSR konstituciją, jo nuostatose, tegul ir „išvalytose", vis kartojamos tokios sąvokos kaip „liaudis", „veteranų organizacijos", „kolūkiečių darbo laikas", „liaudies deputatų tarybos", „rinkėjų priesakai" ir pan.

Šios sąvokos disonuoja su iš kito, lietuviško praeities šaltinio (pvz., 1922 m. Konstitucijos 2 straipsnio nuostata „Valstybės valdžią vykdo Seimas, Vyriausybė

ir Teismas“) adaptacija LPĮ (jo 2 straipsnio 2 dalis, vėliau tapusi 3 dalimi, „Valstybinę valdžią Lietuvoje vykdo Respublikos Aukščiausioji Taryba, Lietuvos Respublikos Vyriausybė ir Teismas“). Reikia manyti, kad taip LPĮ rengėjai bandė įgyvendinti vieną iš Sąjūdžio rinkimų programos siekinių – priimti laikinąją konstituciją, įtvirtinančią parlamentinės respublikos ir valdžių padalijimo principus. Tačiau ši įžanga į valdžių padalijimą taip ir liko tik įžanga, nežiūrint į tai, kad buvo atsisakyta tokių sovietinių laikų „konstitucinių“ nuostatų apie tai, kad valstybinę valdžią liaudis vykdo per liaudies deputatų tarybas, sudarančias valstybės politinį pagrindą, kad visi kiti valstybiniai organai yra liaudies deputatų tarybų kontroliuojami ir joms atskaitingi, ir t. t. Kitų LPĮ skyrių nuostatose išliko ne vienas valstybinės valdžios vieningumo principą išsaugantis reliktas.

Valdžių padalijimas – ne vien atskiras valdžios institucijų išvardijimas ir įgaliojimų išdėstymas. Analizuojant valdžių padalijimo principą paprastai atskleidžiami tokie jo sudėtiniai elementai, kaip a) valdžių atskyrimas ir savarankiškumas, b) valdžių pusiausvyra (stabdžiai ir atsvaros, tarpusavio kontrolė), c) valdžių sąveika. Valdžių padalijimas grindžiamas tuo, kad valstybei tenka vykdyti tris funkcijas: leisti įstatymus, juos vykdyti, spręsti ginčus. Šios funkcijos atskiriamos ir patikimos atskiroms valdžioms: įstatymų leidžiamajai, vykdomajai ir teisminei. Šios valdžios veikia savarankiškai, vykdo tik joms pavestas funkcijas ir įgaliojimus, negali kištis į kitų veiklą. Stabdžių ir atsvarų mechanizmas užtikrina jų autonomiškumą ir pusiausvyrą. Valdžių savarankiškumo ir pusiausvyros užtikrinimas – esminė konstitucinio reguliavimo problema.

LPĮ iš esmės išsaugojo bendrą atstovaujamųjų organų sistemą. Pagal LPĮ, Liaudies deputatų tarybos – Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba, rajonų, miestų, gyvenviečių ir apylinkių Liaudies deputatų Tarybos – sudarė bendrą Lietuvos atstovaujamų valstybinės valdžios organų sistemą (LPĮ 60 straipsnio 1 dalis), deputatai buvo įgalioti liaudies atstovai Liaudies deputatų tarybose, jie, dalyvaudami Tarybų veikloje, sprendė valstybinio, ūkinio ir socialinio-kultūrinio darbo klausimus, organizavo Tarybų sprendimų įgyvendinimą, kontroliavo valstybinių organų, įmonių, įstaigų ir organizacijų darbą (LPĮ 73 straipsnio 1 ir 2 dalys). Aukštesniosios pakopos savivaldybės Liaudies deputatų taryba turėjo teisę sustabdyti žemesniosios pakopos savivaldybės organų sprendimus, jeigu jie prieštaravo Lietuvos įstatymams. Kilus ginčui, klausimą galutinai sprendė Aukščiausioji Taryba (LPĮ 108 straipsnio 2 ir 3 dalys).

Nebuvo užtikrintas ir Vyriausybės darbo savarankiškumas. Antai LPĮ 78 straipsnio 21 punkte numatyta Aukščiausiosios Tarybos teisė panaikinti Ministrų Tarybos nutarimus ir potvarkius (taip pat rajonų ir Respublikos miestų tarybų sprendimus), jeigu jie prieštarauja įstatymams.

Pagal LPĮ 78 straipsnio 11 punktą, Aukščiausioji Taryba turėjo teisę rinkti Lietuvos Aukščiausiąjį teismą ir rajonų (miestų) teismų teisėjus, skirti Lietuvos Respublikos prokurorą ir jo pavaduotojus, Lietuvos vyriausiąjį valstybinį arbitrą; tvirtinti Lietuvos Respublikos prokuratūros ir Lietuvos valstybinio arbitražo

kolegiją (LPĮ 78 straipsnio 11 punktas) ir reguliariai išklausyti jos sudaromų arba renkamų organų, taip pat jos skiriamų pareigūnų ataskaitas; prireikus slaptu balsavimu spręsti pasitikėjimo Lietuvos Respublikos Vyriausybės konkrečiu nariu klausimą (78 straipsnio 12 punktas). LPĮ 114 straipsnio 4 dalis nustatė, kad teisėjai ir teismo tarėjai atsakingi juos išrinkusiems valdžios organams ir gali būti įstatymo nustatyta tvarka ir pagrindais jų atšaukti.

LPĮ galiojimo laikotarpiu kai kurios nuostatos buvo keičiamos, buvo atliktas tam tikras „senienų“ išvalymas (pvz., po 1990 m. spalio 23 d. priimtos LPĮ pataisos iš grupės Aukščiausiosios Tarybos sudarytų ir renkamų organų, kurių ataskaitas reguliariai turėjo teisę išklausyti Aukščiausioji Taryba, buvo išskirtas Lietuvos Aukščiausiasis Teismas; taip pat jis buvo išskirtas ir iš Aukščiausiosios Tarybos sudaromų organų ar konkrečių jų narių, kurių atžvilgiu Aukščiausioji Taryba slaptu balsavimu galėjo spręsti pasitikėjimo klausimą, grupės). Taigi iki pat savo galiojimo pabaigos valdžių padalijimo principo nuoseklaus įtvirtinimo nepavyko pasiekti, jis visavertiškai buvo įtvirtintas tik 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje.

Imperatyvus deputato mandatas – dar vienas užsilikęs sovietinės sistemos palikimas. Pagal LPĮ 72 straipsnį, rinkėjai duodavo priesakus savo deputatams ir tam tikros Liaudies deputatų tarybos turėjo nagrinėti priesakus, atsižvelgti į juos sudarydamos biudžetą, taip pat rengdamos sprendimus kitais klausimais, organizuoti priesakų įgyvendinimą ir apie tai informuoti piliečius. LPĮ 77 straipsnio 1 dalyje buvo nustatyta, kad deputatas privalo atsiskaityti už savo ir tam tikros Tarybos darbą rinkėjams, kolektyvams, politinėms partijoms, visuomeninėms organizacijoms ir judėjimams, iškėlusiems jį kandidatu į deputatus. Tai buvo deputatų veiklos kontrolės formos. Todėl logiškas LPĮ 77 straipsnio 2 dalyje numatytas padarinys: deputatas, nepateisinęs rinkėjų pasitikėjimo, galėjo būti bet kuriuo metu atšauktas daugumos rinkėjų sprendimu įstatymo nustatyta tvarka.

1992 m. liepos 7 d. LPĮ pataisomis minėtų nuostatų atsisakyta, tačiau tautos atstovo laisvo mandato principas tiesiogiai buvo įtvirtintas tik 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 59 straipsnio 4 dalyje.

LPĮ 3 skirsnis „Pagrindinės Lietuvos piliečių teisės, laisvės ir pareigos“, nors ir išvalytas nuo tokių sovietizmų, kaip nuorodos į socialistinės santvarkos plėtojimą ar komunizmo kūrimo tikslą, pagal piliečių teisių suvokimą, jų formulavimą ir išdėstymą nedaug kuo skyrėsi nuo to paties pavadinimo 1978 m. LTSR konstitucijos skirsnio. Žinoma, šios teisės ir laisvės jau buvo suvokiamos ne vien kaip deklaracija, bet ir kaip taikoma teisė, tačiau esminis kliuvinys buvo LPĮ įtvirtintas teisių ir laisvių įgyvendinimo neatskiriamumo nuo pareigų vykdymo principas. Todėl dar reikės palaukti 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 18 straipsnio, skelbiančio, kad asmens teisės ir laisvės prigimtinės, ar 30 straipsnio, pagal kurį asmuo, kurio konstitucinės teisės ir laisvės yra pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą, ir t. t. Nuo LPĮ 3 skirsnio ir Lietuvos konstitucinėje jurisprudencijoje suformuluotos asmens teisių ir laisvių apsaugos koncepcijos dar laukė nemenkas kelias. Tačiau pradžia, pirmas posūkis link šiuolaikinės sampratos įžvelgtinas ir LPĮ.

Taip iš „praeities“ ieškojimo LPĮ galėtume pereiti prie to meto aktualijų nulemtų nuostatų įtvirtinimo. Dažniausiai tokios nuostatos buvo orientuotos ne vien į tų dienų uždavinius, jose buvo numatytos ir ateities perspektyvos. Tuo labiau kad suvokiant LPĮ reikšmę, nežiūrint jame užsilikusių sovietinių reliktų, būtina suprasti tai, kad jis „įtvirtino sovietinio pseudokonstitucionalizmo ir politinės bei teisinės praktikos neigtas vertybes – privatinę nuosavybę, daugiapartinę sistemą, žmogaus teises, valstybės atsakomybę piliečiui, o svarbiausia – valstybės nepriklausomybę. Šiuo atžvilgiu jis buvo kitos ir kitokios, ne sovietų, valstybės konstitucija.“[29]

„Lietuvos Respublika yra suvereni demokratinė valstybė, išreiškianti Lietuvos liaudies bendrą valią bei interesus.“ Šioje LPĮ 1 straipsnio nuostatoje kalbama apie nepriklausomą demokratinę valstybę, kurioje valdžia priklauso piliečių visumai. Žinoma, prisiminus 1989 m. rugpjūčio 26 d. Sąjūdžio Seimo pareiškimą dėl nepriklausomybės sąvokos vartojimo, kuriame išdėstyta Sąjūdžio pozicija, reaguojant į nevienodą suvereniteto kategorijos aiškinimą, gali atrodyti, kad LPĮ liko „suvereniteto“ koncepcijų lygmenyje, tačiau po Kovo 11-osios akto, kuriame įtvirtinta, kad nuo šiol Lietuva yra nepriklausoma valstybė ir kad šiuo aktu ji pradeda realizuoti visą valstybės suverenitetą, minėto LPĮ straipsnio turinys turi būti vienaprasmiškai suprastas.

Šiame straipsnyje minimos sąvokos „Lietuvos liaudis“ išlikimą sunkiau suprasti, nes Kovo 11-osios akte tiesiogiai nurodyta, kad Aukščiausioji Taryba, „reikšdama tautos valią“, priima šį aktą. Taigi ir valstybinis subjektas yra tauta. Europinėje teisinėje literatūroje nuo XVIII a. pabaigos tautos kategorija apima piliečius kaip bendruomenę, o liaudis suprantama kaip tų piliečių ar šalies gyventojų visuma, kaip jų suma. Taigi Kovo 11-osios aktas per *tautos* kategorijos vartojimą iškėlė Lietuvos *piliečių bendruomenės* reikšmę, o LPĮ likusi *liaudis* žymėjo tik mechaninę piliečių visumą. Liaudies kategorijos vartojimą LPĮ menkino ir tai, kad tuometei visuomenei ši sąvoka galėjo sietis su vadinamąja klasine „darbo liaudies“ samprata, kurią propagavo sovietinė ideologija. Dabar galiu tik daryti prielaidą, kad skirtingų sąvokų vartojimas gali būti sietinas su skirtingomis darbo grupėmis, minėtų aktų rengimo nevienalaikiškumu, laiko stoka peržiūrėti visus 1990 m. kovo 11 d. priimtus aktus ne tik prasmės, bet ir vartojamos leksikos atžvilgiu.

Suverenios valstybės valdžios priklausymas Lietuvos liaudžiai, dėmesys tiesioginės demokratijos įgyvendinimui, draudimas varžyti suverenias liaudies galias ar jas pasisavinti, nuostata, kad valstybinę valdžią Lietuvoje vykdo Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba, Lietuvos Respublikos Vyriausybė ir Teismas – nuostatos apie Lietuvos valdžios pagrindą. Su šiomis valstybingumą įtvirtinančiomis nuostatomis artimai susijusi nuostata, kad Lietuvos Respublikos teritorija yra vientisa ir nedaloma, jos sienos gali būti keičiamos tik tarptautine sutartimi, ją ratifikavus Lietuvos Aukščiausiajai Tarybai 4/5 visų deputatų balsų.

[29] KŪRIS, E. Konstitucija, teisėkūra ir konstitucinė kontrolė: retrospektyviniai ir metodologiniai svarstymai. Iš *Lietuvos Respublikos Konstitucijos dvidešimtmetis: patirtis ir iššūkiai*. Vilnius: Lietuvos notarų rūmai, 2012, p. 61.

Partijos, visuomeninės organizacijos ir visuomeniniai judėjimai steigiami įstatymų nustatyta tvarka ir veikia pagal Lietuvos Respublikos Laikinąjį Pagrindinį Įstatymą ir kitus įstatymus. Tai daugiapartinės sistemos apsaugai skirta nuostata. Tokia pat naujovė yra LPĮ 8 straipsnio nuostata, kad krašto apsaugą reglamentuoja įstatymas, kad karo propaganda Lietuvos Respublikoje draudžiama. Reikšmingas ir referendumo instituto, svarbiausių rinkimų teisės principų, kurie turėjo padėti demokratijai įsitvirtinti, nustatymas.

Kartais naujovės įtvirtinamos išplečiant ar pakeičiant iš sovietinės sistemos perimtas nuostatas, taip iš esmės pakeičiant turinį. Taip LPĮ 44 straipsnyje buvo teigiama, kad Lietuvos ekonominės sistemos pagrindas yra piliečių, susijungusių į grupes (kolektyvus), nuosavybė ir valstybinė nuosavybė. Sovietinei konstitucinei sistemai būdingos socialistinės nuosavybės atsisakyta.

LPĮ 46 straipsnio nuostatą, kad valstybinės nuosavybės teise Lietuvos Respublikai priklausantis turtas Lietuvos įstatymų nustatyta tvarka gali būti perduotas atlygintinai arba neatlygintinai piliečių, jų grupių (kolektyvų) nuosavybėn, galima laikyti prielaida būsimai privatizacijai.

Šioje ir kitose nuostatose akivaizdūs naujos teisinės tvarkos elementų ar struktūrų kontūrai. Mūsų aptartų trijų teisinių sluoksnių persipynimas didesniu ar mažesniu mastu yra būdinga laikinųjų konstitucijų savybė, nes šios konstitucijos, jungdamos skirtingų prigimčių, neretai priešingoms sistemoms būdingas ir nelabai suderinamas nuostatas, išreiškia pereinamojo laikotarpio unikalumą, jo teisinį „margumą“. Žinoma, tokioje teisėje galima įžvelgti vien normų ir principų sankaupą, tačiau tai kryptingai veikianti teisė, teisė, kurioje vis labiau artėjant prie jos pabaigos (t. y. naujos konstitucijos priėmimo), vis labiau ryškėja naujo reguliavimo bruožai.

5. Apie Laikinojo Pagrindinio Įstatymo kaip laikinosios konstitucijos savybes ir jo funkcijas

Teisinėje doktrinoje, o kartais ir konstitucinėje jurisprudencijoje bandoma atskleisti svarbiausias konstitucijos savybes, parodančias šio akto esmę ir reikšmę valstybiškai organizuotos visuomenės gyvenime. Teisininkai paprastai ją analizuoja kaip aukščiausios galios teisės aktą, nustatantį svarbiausias valstybiškai organizuotos visuomenės gyvenimo taisykles, politikos tyrinėtojams ji įdomi kaip tokios visuomenės valdymo priemonė, filosofinės pakraipos autoriams daugiausia rūpi joje įtvirtinta vertybių sistema. Žvelgiant į konstituciją kaip teisinį reiškinį jos teisinis ypatingumas atskleidžiamas išryškinant, kad ji yra pirminė ir steigiančioji teisė, aukščiausioji teisė (valstybinės bendruomenės bendrojo gyvenimo norminis pagrindas ir svarbiausias nacionalinės teisės šaltinis, teisė, kuriai būdinga viršenybė), teisė, kuriai būdingas substantyvinis ir antimažoritarinis pobūdis; teisė be spragų, ypač stabili (ir kartu galinti būti dinamiška) teisė,

teisė, kuriai būdingas vientisumas ir tiesioginis taikymas. Visi šie (taip pat ir kiti požymiai) būdingi šiuolaikinėms demokratinių valstybių konstitucijoms.

LPĮ – tik provizorinės konstitucinės teisės atvejis. Taigi ar *laikino pobūdžio, pereinamojoje* konstitucinėje teisėje reikia ieškoti visų šių ypatumų? Taip, mes susiduriame su konstituciniu aktu, tačiau tik su laikinu, tik tarpinės epochos ir riboto galiojimo laiko aktu, kurio prasmingumas ir tikroji reikšmė dažnai tampa aiški tik priėmus nuolatinę konstituciją.

LPĮ esmės ir reikšmės įvertinimas galimas tik išsiaiškinus tokios rūšies konstituciniams aktams būdingas savybes ir jiems tenkančias funkcijas.

Pradėti reikėtų nuo to, kad jei nuolatinė konstitucija traktuojama kaip pirminė ir steigiančioji teisė, tai laikinajam konstituciniam aktui priskirtinas tik parengiamosios konstitucinės teisės vaidmuo, kuriuo siekiama sukurti veiksmingą institucinę sistemą būtiniausiems valstybės darbams vykdyti, priimti reikalingiausius teisės aktus ir kartu sudaryti prielaidas nuolatinei konstitucijai parengti ir priimti (t. y. sudaryti tautai kaip politinei bendruomenei prielaidas įgyvendinti steigiamąją valdžią *stricto sensu*). Todėl LPĮ vertintinas kaip parengiamosios konstitucinės teisės raiškos aktas, pagrindinis įstatymas tam tikram ribotos trukmės pereinamajam laikotarpiui.

Demokratiniuose rinkimuose išrinktai Aukščiausiajai Tarybai tokio pobūdžio aktą priimti patikėjo pilietinė tauta (laikinosios konstitucijos priėmimas, kaip minėta, buvo numatytas demokratiniuose rinkimuose laimėjusio Sąjūdžio rinkimų programoje). Šis aktas – ne visavertė visuomenės sutartis, bet tik preliminarus susitarimas dėl bendro gyvenimo pagrindų iki bus sudaryta „visuomenės sutartis“ (t. y. iki bus priimta ir įsigalios nuolatinė konstitucija). LPĮ iškyla kaip parengiamosios valdžios aktas, kaip aktas, kurio prasmingumą teisiniu požiūriu įprasmina 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijos parengimas ir priėmimas.

Konstitucionalistai pabrėžia, kad šiuolaikinė konstitucija negali būti niekas kitas, kaip aukščiausioji šalies teisė, valstybinės bendruomenės bendro gyvenimo norminis pagrindas ir svarbiausias nacionalinės teisės šaltinis. Konstitucijos, kaip bendrojo gyvenimo norminio pagrindo, kaip aukščiausiosios teisės, nustatančios gaires visai teisės sistemai, samprata leidžia laikyti ją svarbiausiu nacionalinės teisės šaltiniu, kurio pagrindu kuriama visa šalies teisė. Tokia konstitucija teisinės galios požiūriu iškyla virš visų nacionalinės teisės šakų, o turinio požiūriu yra visų jų pagrindas. Bet kokios teisės srities įstatymas ar poįstatyminis aktas privalo atitikti Konstituciją. Konstitucija kaip aukščiausioji teisė neįsivaizduojama be konstitucinės kontrolės instituto, skirto Konstitucijos viršenybei teisinėje sistemoje užtikrinti.

LPĮ nepretendavo (ir negalėjo pretenduoti) į aukščiausiosios teisės, kuri yra ne tik aukščiausios teisinės galios, bet ir nustatanti visų visuomeninių santykių teisinio reguliavimo pagrindus teisė, vaidmenį, nežiūrint LPĮ 130 straipsnio nuostatos, kad visi Lietuvos įstatymai ir kitokie valstybinių organų aktai leidžiami remiantis šiuo LPĮ. LPĮ buvo pagrindinis tam tikro laikotarpio valstybės įstatymas, reguliuojantis tik svarbiausius valstybiškai organizuotos visuomenės gyvenimo klausimus. Kažin

ar iš išankstinės, parengiamosios konstitucinės teisės, net ir išdėstytos formaliai aukščiausios galios akte, galima to reikalauti. Todėl, nors LPĮ 130 straipsnis skelbė, kad įstatymai ir kiti aktai leidžiami vadovaujantis LPĮ, nesant įstatymų ir kitų aktų teisminės konstitucingumo kontrolės, LPĮ buvo suprantamas taip, kaip jį suprato įstatymų leidėjas, priimdamas LPĮ nuostatas konkretinančius įstatymus[30]. Tokį suvokimą galima pateisinti ne tik to meto visuomenės teisinės sąmonės lygiu, politiniu kontekstu ar prasidėjusių permainų mastu ir greičiu, bet ir paties LPĮ laikinumu.

Kartu pažymėtina, kad LPĮ nustatė tam tikrą institucinį mechanizmą, kaip užtikrinti žemesnių aktų atitiktį aukštesniems (antai Aukščiausioji Taryba galėjo naikinti Ministrų Tarybos nutarimus ir potvarkius, taip pat rajonų ir miestų tarybų sprendimus, jei jie prieštaravo įstatymams (LPĮ 78 straipsnio 1 dalies 21 punktas), Ministrų Taryba pagal savo kompetenciją turėjo teisę panaikinti ministerijų ir kitų jai pavaldžių organų aktus). Ministrų Taryba galėjo užprotestuoti Aukščiausiojoje Taryboje aukštesniosios pakopos savivaldybės tarybos sprendimus, jeigu jie prieštaravo Lietuvos įstatymams. Lietuvos įstatymų nustatytais atvejais Ministrų Taryba galėjo sustabdyti ir užprotestuoti aukštesniosios pakopos savivaldybės valdymo organų sprendimus šioje savivaldybės taryboje. Kilus ginčui klausimą galutinai sprendė Aukščiausioji Taryba (LPĮ 98 straipsnis), aukštesniosios pakopos savivaldybės taryba turėjo teisę sustabdyti žemesniosios pakopos savivaldybės organų sprendimus, jei jie prieštaravo įstatymams, o kilus ginčui klausimą galutinai sprendė Aukščiausioji Taryba (108 straipsnio 2 dalis)). Tai iš esmės vertikalaus pobūdžio kontrolė, kurioje galutinis žodis paliekamas politinio pobūdžio institucijai – Aukščiausiajai Tarybai.

Visuotinai pripažįstama, kad svarbi Konstitucijos savybė – jos *stabilumas*. Konstitucija, kaip aukščiausioji teisė, turi būti stabilus aktas. Tai didžiulė teisinė vertybė, viena iš prielaidų užtikrinti valstybės tęstinumą, pagarbą konstitucinei santvarkai ir teisei. Konstitucija neturi būti keičiama, jeigu tai nėra teisiškai būtina, tai laiduoja materialieji ir procesiniai Konstitucijos keitimo ribojimai. Konstitucijos stabilumas nepaneigia konstitucinės sistemos dinamiškumo, tačiau bet kokios konstitucinės pataisos turi būti objektyviai būtinos ir reikalingos. Konstitucinės sistemos stabilumo derinimas su dinamiškumu užtikrina jos ilgaamžiškumą.

Tačiau mes susiduriame su laikinąja konstitucine teise, tik pereinamuoju laikotarpiu taikoma teise, o tokios teisės vienas požymių – didelis reguliavimo kitimas, paprastai jis siejamas su permainomis visuomenės gyvenime. LPĮ buvo nestabilus aktas, per dvejus su puse jo galiojimo metų buvo priimtas dvidešimt vienas LPĮ pakeitimo ir (ar) papildymo įstatymas, neretai vienu aktu pakeičiant ištisą grupę nuostatų.

Kaip turėtume vertinti LPĮ pataisų gausumą? Ar laikinosios konstitucijos vaidmuo daro įtaką vertinimui? Be jokios abejonės – taip, nes nuolatinė konstitucija

[30] Prof. E. Šileikis, analizuodamas 1990–1992 m. Lietuvos konstitucinę teisę, pažymėjo, kad „įstatymų leidėjas, konstituciškai nesuvaržytas prigimtinės teisės ir konstitucingumo kontrolės, iš esmės nevaržomai konkretizavo (plėtė) Laikinojo Pagrindinio Įstatymo nuostatas“ (žr. ŠILEIKIS, E. *Alternatyvi konstitucinė teisė*. Vilnius: TIC, 2003, p. 73).

yra suprojektuota atsižvelgiant į ilgalaikę ateitį, o laikinajai tenka misija užtikrinti tik perėjimą į stabilią teisinę sistemą ir po to, priėmus naują konstituciją, pasitraukti iš valstybinio gyvenimo scenos. Taigi – sėkmės atveju, atlikus pereinamojo laikotarpio švyturio misiją, jis turi išnykti, šio akto laikinumas ir greita pabaiga aiškūs iš anksto. Ir kalbame apie laikino akto nuostatų keitimą, nuostatų, kurių ir geriausiu atveju greitai neliks priėmus naują konstituciją. Tuo labiau jei tikrovė pasikeitė, jei iškyla poreikis atsisakyti iš senos santvarkos paveldėto reguliavimo, kuris kliudo įtvirtinti naujus santykius, kokia prasmė jį saugoti? Todėl į laikino, pokyčiams užtikrinti numatyto akto keitimą, matyt, turėtume žvelgti kiek kitaip, negu kad kalbėdami apie nuolatinę konstituciją. Permainų laikotarpiu laikino teisės akto nuostatų neliečiamumas sunkiai pagrindžiamas, ypač jei pataisomis siekiama neatsilikti nuo pasikeitusios tikrovės, jei tos pataisos yra kryptingos, jei jomis siekiama sudaryti prielaidas siekiamoms permainoms. Todėl tų dvidešimt vieno LPĮ pakeisti ar papildyti skirto įstatymo neturėtume *a priori* traktuoti kritiškai, o pirmiausia išsiaiškinti, ar jais nėra atsisakoma pasenusio, sovietinės kilmės reguliavimo klodo, ar jais nėra pašalinamos teisinės kliūtys būtiniems pereinamojo laikotarpio valstybiškai organizuotos visuomenės gyvenimo pokyčiams.

Kadangi LPĮ – laikinoji konstitucija, permainų teisė, kuriai būdinga dinamika, todėl svarbu išsiaiškinti pagrindines pataisų dominantes. Regis, nežiūrint aptarto LPĮ dinamiškumo, dauguma pataisų atspindi vieną kryptį – LPĮ mažėjo sovietinių reliktų, buvo tikslinamos įvairių sričių reguliavimo pagrindus nustatančios normos ar jos pritaikomos numatytoms reformoms. Neretai konkreti situacija, jos reguliavimo pagal įstatymus interesai vertė Aukščiausiąją Tarybą koreguoti LPĮ nuostatas. Tai nesiderina su nuolatinei konstitucijai keliamais reikalavimais, tačiau, kaip minėjau, visados kils klausimas, ar laikino reguliavimo atgyvenas reikia besąlygiškai saugoti. Šiuo atveju svarbu kitkas – tai, kad LPĮ dinamika buvo iš esmės vienakryptė, kad jis netapo reformų ir pokyčiu stabdžiu, kad per visą galiojimo laiką išliko daugiau ar mažiau aiškus tuometės teisės raidos orientyras.

Konstitucijos reikšmę valstybiškai organizuotos bendruomenės gyvenime išryškina jos vykdomos funkcijos. Kalbama apie šio akto poveikio kryptis. Konstitucinės teisės moksle šiuo klausimu gan plati požiūrių skalė. Vieni kalba apie konstitucijai tenkančias legitimacijos, organizacinę, ideologinę, teisinę ir apsauginę funkcijas, kiti įžvelgia norminę, politinę, filosofinę funkcijas, dar kitų funkcijų sąraše atsiduria teisinė, stabilizavimo, programinė, integracinė, organizacinė, auklėjamoji funkcijos ir t. t.[31] Visos šios klasifikacijos taikomos kalbant apie nuolatinių konstitucijų poveikio kryptis. Todėl nekeldami klausimo, kuri iš

[31] Štai konstitucinės teisės vadovėliuose B. Banaszakas kalba apie teisinę, stabilizavimo, programinę, integracinę, organizacinę ir auklėjamąją funkcijas (pvz., žr. BANASZAK, B. *Prawo konstytuctyjne*. 3 wydanie, Warszawa: Wydawnictwo C. H. Beck, 2004, p. 77–80), E. Šileikis išskiria stabilizavimo, racionalizavimo (organizavimo), integravimo ir apsaugos (gynimo) funkcijas (pvz., žr. ŠILEIKIS, 30 išnaša, p. 62–70), Mykolo Romerio universiteto konstitucionalistai mato teisinę, politinę ir ideologinę funkcijas (pvz., žr. *Lietuvos konstitucinė teisė*. Vadovėlis, antroji laida, Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Registrų centras, p. 18–19).

aptartų konstitucijos funkcijų klasifikacijų būtų labiausiai pagrįsta, pabandysime pasiaiškinti, kadangi nagrinėjame LPĮ kaip provizorinę konstitucinę teisę, ką vienoje ar kitoje srityje gali laikina ir pereinamojo laikotarpio konstitucinė teisė.

Į LPĮ funkcijas pirmiausia turime žvelgti per šio akto išankstinio laikinumo prizmę, kartu turėti omenyje ir tai, kad „pereinamasis konstitucionalizmas funkcionuoja kaip reformos programų valdytojas, pakeičiantis žiaurias revoliucijas ir lengvinantis socialinę ir politinę integraciją“[32]. Todėl LPĮ kaip provizorinės konstitucinės teisės funkcijų negalima atsieti nuo jos veikimo konteksto – valstybės atkūrimo ir jos teisinės sistemos formavimo, perėjimo iš nedemokratinės į demokratinę sistemą, iš planinio ūkio į rinkos sistemą, iš asmens pajungimo „komunizmo kūrimo tikslui“ į pagarbą asmens teisėms ir laisvėms ir t. t. Todėl vienų konstituciniam reguliavimui būdingų funkcijų apimtis gali būti tik ribota, kartais vyrauja tik tam tikri jų elementai, be to, matyt, galima kalbėti apie atskiras, tik laikinam konstituciniam reguliavimui būdingas funkcijas.

Teisininkų darbuose tradiciškai pirmiausia aptariama teisinė (norminė) konstitucijos funkcija, ji jiems pirmiausia yra pagrindinis, aukščiausios galios įstatymas, teisės sistemos centras, lemiantis teisės struktūrą ir teisinio reguliavimo kryptį. Laikinosios konstitucijos pirmiausia turi užpildyti susidariusį teisinį vakuumą, tampa matu, tegul ir laikinu, atsižvelgus į kurį paliekami galioti jai neprieštaraujantys anksčiau buvusios teisės sistemos aktai, ir kartu atsižvelgus į kurį projektuojami ir priimami pereinamojo laikotarpio įstatymai ir kiti teisės aktai. LPĮ padėjo pamatus pereinamajai teisės sistemai, išryškino reikalavimus jos kūrimui, buvo svarbiausias orientyras teisinei praktikai. Kita vertus, pats LPĮ laikinumas, jo kaip pereinamojo akto pobūdis ir teisinis neišbaigtumas leidžia kalbėti tik apie ribotas bendro poveikio galimybes.

LPĮ kaip laikinoji konstitucija negalėjo nevykdyti ir laikinajai konstitucinei teisei būdingos „parengiamosios“ funkcijos, t. y. sudaryti sąlygas įgyvendinti steigiamosios valdžios *stricto sensu* (t. y. sąlygas parengti konstitucijos projektą ir jį pateikti tautai balsuoti). Neatsitiktinai LPĮ buvo skelbiama, kad svarbiausi valstybinio ir visuomeninio gyvenimo klausimai sprendžiami referendumu, kad referendumą skelbia Aukščiausioji Taryba savo iniciatyva ar kai to reikalauja trys šimtai tūkstančių rinkimų teisę turinčių Lietuvos piliečių, ir t. t.

Nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimas, naujos teisinės santvarkos pradžia, iškilusių reformų mastas pirmiausia verčia galvoti apie konstitucijai būdingą legitimacijos funkciją. Legitimumas, skirtingai nuo teisininkams lengvai nustatomo legalumo (teisėtumo), suprantamas kaip politinės valdžios kokybė, susijusi su didžiosios dalies visuomenės pripažinimu, kad tokia valdžia turi galią veikti. Toks visuomenės pasitikėjimas lemia politinės sistemos funkcionavimo sėkmę. LPĮ priskirtinas Kovo 11-osios aktų grupei, kurios atsiradimą lėmė aiški Sąjūdžio, iškėlusio valstybės atkūrimo idėją, pergalė rinkimuose. Todėl

[32] HALMAI, G. Silence of Transitional Constitution. The “Invisible Constitution“ Concept of the Hungarian Constitutional Court. *International Journal of Constitutional Law*, 2018, Volume 16, Issue 3, p. 970.

demokratiškai išrinktos valdžios priimtas LPĮ turėjo ir buvo suvokiamas kaip valdžios ribas, tegul ir laikinai, nustatantis aktas, garantija, kad piliečių išrinkta valdžia pasiruošusi jų laikytis, kad ji veiks visuomenės interesais, nepažeis asmens teisių ir laisvių. Todėl neabejotinai galima teigti, kad LPĮ stiprino nepriklausomos valstybės valdžios ir jos sprendimų legitimumą, taigi ir jų veiksmingumą. Tai buvo svarbu ne tik pirmajame LPĮ veikimo etape (iki 1991 m. rugpjūčio pučo Maskvoje), kai nebuvo aišku, kaip pasibaigs Lietuvos ir sovietinės sistemų opozicija, bet ir antrojo LPĮ galiojimo etapo metu (po 1991 m. rugpjūčio) vykusių diskusijų dėl nuolatinės Konstitucijos bendram sprendimui rasti. Kaip minėta, LPĮ numatytas svarbiausių valstybinio ar visuomenės gyvenimo klausimų (o konstitucijos priėmimas yra neabejotinai pats svarbiausias iš tokių klausimų) sprendimas referendumu reiškė, kad konstitucija bus priimta tiesiogiai tautai įgyvendinant jai priklausančią steigiamąją galią.

Kalbant apie LPĮ organizacinę funkciją, reikia pažymėti, kad jame, tegul ir išsaugant ne vieną sovietinį reliktą, buvo nustatyta pereinamojo laikotarpio viešųjų organų sistema, tokiems organams paskirstyta valdžios įgyvendinimo kompetencija. Valdžios institucijų funkcionavimas patvirtino, kad kokių nors esminių klaidų nebuvo padaryta, nors greitai išryškėjo ir tokios sistemos trūkumai: tikro valdžių padalijimo nebuvimas, teisminės valdžios antraeiliškumas, ne visai sėkmingas Aukščiausiosios Tarybos darbo reglamentavimas ir kt.

LPĮ teko būti ir visuomenės integracijos pereinamuoju laikotarpiu priemone, nes tik susitelkusi visuomenė galėjo įveikti ypač sudėtingus pirmojo LPĮ galiojimo etapo sunkumus. Pagal LPĮ funkcionuojančios institucijos ir jose veikiančios politinės jėgos antruoju LPĮ galiojimo etapu, nežiūrint visų priešpriešų, sugebėjo pasiekti politinį konsensusą dėl nuolatinės konstitucinės sistemos parengimo ir priėmimo. Tai, kad šitą susitarimą palaikė didžioji dauguma Lietuvos piliečių 1992 m. spalio 25 d. referendume, patvirtina tokios politikos veiksmingumą.

LPĮ kaip svarbiausiame valstybės įstatyme įtvirtinti demokratiniai valstybės valdžios organizavimo pagrindai, suverenios valstybės valdžios priklausymas Lietuvos piliečiams (liaudžiai), piliečių lygybė, jų teisė dalyvauti tvarkant valstybinius ir visuomeninius reikalus, informacijos laisvė, žodžio, spaudos, susirinkimų, mitingų ir kitos teisės ir laisvės telkė Lietuvos žmones, stiprino Atgimimo epochoje pradėtas įtvirtinti vertybes. Šių vertybių konstitucinis pripažinimas ir apsauga – tikroji LPĮ vertybinė orientacija – ne tik įpareigojo valdžios institucijas ir pareigūnus jos paisyti, bet ir auklėjo visuomenę, formavo jos vertybinius įsitikinimus. Matyt, neatsitiktinai būsimos nuolatinės konstitucijos kūrėjai ypatingą reikšmę teikė valstybės nepriklausomybei, demokratijai, žmogaus teisių ir laisvių prioritetui, atvirai pilietinei visuomenei, teisinės valstybės idėjoms įtvirtinti.

Kol kas niekas nėra nagrinėjęs LPĮ poveikio visuomenės teisinei sąmonei, tačiau apie auklėjamąjį šio akto poveikio aspektą leidžia kalbėti visuomenės elgesys akto galiojimo metu ir ypač jo pabaigoje, kai reikėjo apsispręsti dėl naujosios Konstitucijos.

Kaip matote, kalbėdami apie LPĮ kaip pereinamojo laikotarpio provizorinę konstitucinę teisę, nebandėme pernelyg prisirišti prie nuolatinei konstitucijai priskiriamų įprastinių funkcijų vienos ar kitos schemos, o siekėme LPĮ veikime išskirti tam tikrus jų elementus, kad geriau įžvelgtume tikrąją LPĮ reikšmę.

LPĮ (kartu su kitais kovo 11-osios aktais) priėmimas žymėjo pereinamojo proceso pradžią, o LPĮ galiojimo pabaiga – pereinamojo proceso pabaigą. Pereinamojo laikotarpio viešosios valdžios organizavimo ir veiklos pagrindų nustatymas, teisinės sistemos reformavimo krypties įtvirtinimas, visuomenės sutarimo ir susitelkimo pereinamojo laikotarpio uždaviniams įgyvendinti užtikrinimas, naujos vertybių sistemos teisinis įtvirtinimas, demokratinio veikimo mokymas, sąlygų priimti nuolatinę konstituciją sudarymas, netgi konstitucinės žvalgybos tam tikri elementai verti laikinojo konstitucinio reguliavimo specialių funkcijų vardo. Galima kalbėti apie tam tikrą paradoksą: aptartos LPĮ poveikio kryptys rodo pereinamojo laikotarpio Lietuvos politinės sistemos santykinį veiksmingumą, tačiau kartu paaiškėjo, kad tikrovė netrukus smarkiai pralenkė laikinąją konstitucinę teisę, kad tolesniam valstybiškai organizuotos visuomenės gyvenimui reikalinga moderni nuolatinė konstitucija.

Vertindami LPĮ reikšmę neturėtume pamiršti, kad jis buvo paruošiamasis žingsnis į nuolatinės konstitucinės sistemos suformavimą, kad jo galiojimo metu, nežiūrint visų priešpriešų ir nesutarimų, netgi dramatizmo, politinėms jėgoms Aukščiausiojoje Taryboje pavyko susitarti dėl nuolatinės Konstitucijos parengimo[33], kurios projektui 1992 m. spalio 25 d. referendume pritarė Tauta.

Taigi matome, kad LPĮ kaip provizorinė konstitucinė teisė padėjo, tegul ir nuolatos taisoma bei koreguojama, spręsti perėjimo laikotarpio iškilusias valstybės ir visuomenės gyvenimo problemas, rasti reikiamas sprendimų kryptis. Tuo paaiškintinas šio laikinos prigimties ir pereinamojo laikotarpio konstitucinio akto prasmingumas.

6. Piliečių teisių apsauga Laikinajame Pagrindiniame Įstatyme

„Pagrindinės Lietuvos piliečių teisės, laisvės ir pareigos“ – LPĮ skirsnis, kuriame išdėstytas iš senos sistemos perrašytas piliečio teisių ir laisvių katalogas[34], apsiribojant tuo, kad buvo „pašalinta komunistinė ideologinė dogmatika, pvz., postulatai, kad reikia „gerbti socialistinio bendrojo gyvenimo taisykles“,

[33] LPĮ galima vertinti kaip aktą, sudariusį sąlygas nuolatinei konstitucijai priimti, taigi jam teko gerokai kuklesnis vaidmuo, jeigu lygintume su tais atvejais, kai laikinosios konstitucijos nustato „ribas derėtis dėl galutinės konstitucijos“ (žr. ZULUETA-FÜLSCHER, K. *Interim Constitutions. Peacekeeping and Democracy-Bulding Tools*. Stockholm: International IDEA, 2015, p. 3. Prieiga per internetą: <https://www.idea.int/sites/default/files/publications/interim-constitutions-peacekeeping-and-democracy-building-tools.pdf>).

[34] To katalogo pratesimą galima rasti LPI 4 skirsnio „Ekonominė sistema“, 6 skirsnio „Socialinis vystymas ir kultūra“, 8 skirsnio „Rinkimų sistema“, 14 skirsnio „Teismas ir arbitražas“ nuostatose, taip pat ir kitose LPĮ nuostatose.

„pateisinti kilnų tarybinio piliečio vardą“, „stiprinti tarybinės daugianacionalinės valstybės nacijų ir tautybių draugystę“, „nesitaikstyti su antivisuomeniniais poelgiais“[35]. Tačiau, nors neliko odiozinių sovietinės teisės atributų, iki modernios žmogaus teisių ir laisvių sampratos ir tokių teisių apsaugos standartų tik priartėta. Tai sietina pirmiausia su tuo, kad nebuvo pripažintas prigimtinis žmogaus teisių ir laisvių pobūdis (pagal marksistinę-lenininę bendrąją teisės teoriją, jokių įgimtų, susijusių su žmogaus esme teisių nėra ir negali būti), taigi teisių buvimą ir toliau lėmė jų įtvirtinimas pagrindiniame įstatyme, apie pareigą valstybei jas pripažinti, deja, neužsiminta. Tiek teisių ir laisvių išdėstymas LPĮ (pirmiausia socialinės-ekonominės, paskui politinės ir asmeninės teisės), tiek jų formulavimas dar labai priminė „vakarykštės dienos“ teisę. LPĮ kūrėjai dėl visai suprantamų priežasčių pagrindinį dėmesį skyrė viešosios valdžios organizavimo (pirmiausia Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės) aktualijoms, o kalbant apie piliečių teises ir laisves buvo pabrėžiama, kad svarbiausias dalykas – užtikrinti, kad jos, kitaip nei sovietinėje sistemoje, realiai būtų gerbiamos ir ginamos.

LPĮ šios teisės ir laisvės išdėstytos kaip piliečių teisės ir laisvės, bet ne kaip asmens konstitucinės teisės ir laisvės (taigi, daugeliui teisių, išskyrus su pilietybe susijusias politines teises, teisės subjektui nustatyti buvo reikalingas plečiamasis aiškinimas). Prigimtinio pagrindinių teisių pobūdžio nepripažinimas savaime kėlė problemų, kaip suprasti ir aiškinti LPĮ 38 straipsnio nuostatą, kad teisių ir laisvių įgyvendinimas neatskiriamas nuo piliečio pareigų vykdymo (t. y. ar tai nereiškia, kad jei nevykdai nustatytų pareigų, tai negali įgyvendinti savo teisių ir laisvių).

Minėta, kad LPĮ 3 skirsnio teisių ir laisvių katalogas pradedamas nuo socialinių ir ekonominių teisių – nuo piliečių teisės į darbą, apmokamą pagal jo kiekį ir kokybę, ir ne mažiau už valstybės nustatytą minimalų dydį, taip pat teisės pasirinkti profesiją, toliau vardijamos teisė į poilsį, teisė į sveikatos apsaugą, kurią užtikrina nemokama kvalifikuota medicinos pagalba, teikiama valstybinių sveikatos apsaugos įstaigų, teisė į sveiką gamtinę ir gyvenamąją aplinką, teisė į materialinį aprūpinimą senatvėje, ligos atveju, visiškai arba iš dalies netekus darbingumo, taip pat netekus maitintojo, teisė į gyvenamąjį plotą ir kt.[36], Lietuvos piliečių teisė į mokslą, teisė naudotis kultūros laimėjimais, mokslinės, techninės ir meninės kūrybos laisvė.

Šių teisių ir laisvių formulavimas dažniausiai buvo dviejų dalių: pirmiausia skelbiama teisė ir laisvė, paskui aiškinama, kaip ji užtikrinama. Būtent minėtų teisių užtikrinimas ir buvo silpnoji vieta, nes dažnai vietoj konkrečių teisinių

[35] ŽILYS, 28 išnaša, p. 152.

[36] Taip ir norisi palyginti kad ir su 1918 m. Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos Pamatiniais Dėsniais, kurių V skyrius „Pamatinės piliečių teisės“ pradedamas nuostata, kad visi valstybės piliečiai, vis tiek kurios būtų lyties, tautybės, tikybos ar luomo, yra lygūs prieš įstatymą, tada seka nuostata, kad laiduojama (garantuojama) asmens, buto ir nuosavybės neliečiamybė, tikybos, spaudos, žodžio, susirinkimų ir draugijų laisvė, jeigu tik jų tikslas ir vykdomieji įrankiai nėra priešingi valstybės įstatymams (beje, numatyta ir tai, kad ginkluotų asmenų susirinkimai draudžiami). Pamatiniuose Dėsniuose taip pat nustatyta, kad karo metu, taip pat valstybei gresiančiam sukilimui ar riaušėms neprileisti yra taikomi ypatingi įstatai, kuriais laikinai suvaržomos piliečių laisvių garantijos. Palyginę katalogus aiškiai matysime jų išdėstymo, formulavimo, išplėtojimo skirtumus.

garantijų buvo dėstomi sovietinei teisei būdingi bendro pobūdžio teiginiai apie materialinį teisių užtikrinimą.

Štai LPĮ 19 straipsnis skelbė, kad Lietuvos piliečiai turi teisę į poilsį. Pagal šį straipsnį, tokią teisę užtikrina ne ilgesnė kaip 41 valandos darbo savaitė, kasmetinės apmokamos atostogos, poilsio dienų suteikimas kiekvieną savaitę, taip pat kultūros, švietimo ir sveikatos įstaigų tinklo plėtimas, masinio sporto, kūno kultūros ir turizmo vystymas, palankių galimybių poilsiui gyvenamojoje vietoje ir kitų sąlygų racionaliai panaudoti laisvalaikį sudarymas. Šio straipsnio pabaigoje numatyta, kad kolūkiečių darbo laiko ir poilsio trukmę reguliuoja kolūkiai. Analizuodami teisės užtikrinimą matome dvi garantijų grupes: viena teisinė (ne ilgesnė kaip 41 valandos darbo savaitė, kasmetinės apmokamos atostogos, poilsio dienų suteikimas kiekvieną savaitę), kita materialinė (kultūros, švietimo ir sveikatos įstaigų tinklo plėtimas, masinio sporto, kūno kultūros ir turizmo vystymas, palankių galimybių poilsiui gyvenamojoje vietoje ir kitų sąlygų racionaliai panaudoti laisvalaikį sudarymas). Antroji grupė garantijų – iš esmės tik gerų ketinimų išdėstymas, nes nuostatos apie tam tikrų sąlygų „vystymą“, „plėtimą“ ar „sudarymą“ konkretus turinys buvo neaiškus. Pagaliau nuostata apie tai, kad „kolūkiečių darbo laiko ir poilsio trukmę reguliuoja kolūkiai“ šių asmenų teisės turinio ir įgyvendinimo nustatymą patikėjo grupiniam sprendimui.

Kitas aptartinas – LPĮ 22 straipsnis, įtvirtinantis Lietuvos piliečių teisę į gyvenamąjį plotą. Šiame LPĮ straipsnyje buvo numatyta, kad minėtą teisę užtikrina valstybinio ir visuomeninio butų fondo vystymas ir apsauga, kooperatinės ir individualinės gyvenamųjų namų statybos rėmimas, teisingas visuomenės kontroliuojamas gyvenamojo ploto, suteikiamo vykdant gerai įrengtų namų statybos programą, skirstymas, taip pat nedideli buto nuompinigiai ir nedidelis mokestis už komunalines paslaugas. Ir vėl matome neapibrėžtas, tik formaliai įpareigojančias kategorijas, kaip antai: „valstybinio ir visuomeninio butų fondo vystymas ir apsauga“ ar „kooperatinės ir individualinės gyvenamųjų namų statybos rėmimas“ ir pan.

Kita grupė teisių susijusi su Lietuvos piliečių teise dalyvauti tvarkant valstybinius ir visuomeninius reikalus, svarstant ir priimant įstatymus ir vietinės reikšmės sprendimus. Šią teisę užtikrino galimybė rinkti ir būti išrinktiems į Liaudies deputatų tarybas ir kitus renkamus valstybinius organus, dalyvauti liaudies svarstymuose ir balsavimuose, kontrolės, valstybinių organų, visuomeninių organizacijų ir visuomenės savaveiksmių organų darbe, darbo kolektyvų susirinkimuose ir susirinkimuose pagal gyvenamąją vietą. Piliečiai turėjo teisę pateikti valstybiniams organams ir visuomeninėms organizacijoms pasiūlymus dėl jų veiklos gerinimo, kritikuoti darbo trūkumus, taip pat peticijos teisę. LPĮ nustatė, kad pareigūnai privalo nustatytais terminais svarstyti piliečių pasiūlymus, pareiškimus ir peticijas, į juos atsakyti ir imtis reikiamų priemonių. LPĮ draudė persekioti už kritiką – už tokią veiką buvo numatytas patraukimas atsakomybėn.

Lietuvos piliečiams buvo garantuojama teisė rinkti ir platinti informaciją visais klausimais, išskyrus tai, kas susiję su valstybės paslaptimis, asmens orumo ir

garbės pažeidimu, taip pat žodžio, spaudos, susirinkimų, mitingų, gatvės eitynių ir demonstracijų laisvės.

Pagal LPĮ 30 straipsnį, Lietuvos piliečiai turėjo teisę jungtis į politines partijas, visuomenines organizacijas, realizuoti savo politinius, ekonominius, ekologinius, mokslinius, kultūrinius, religinius ir kitokius interesus, jeigu jie neprieštarauja įstatymams. Organizacijoms turėjo būti garantuotos sąlygos jų įstatuose numatytiems uždaviniams įgyvendinti. Politinių partijų, visuomeninių organizacijų steigimo, registravimo ir likvidavimo tvarką turėjo nustatyti įstatymai.

Lietuvos Respublikoje turėjo būti užtikrinama minties, sąžinės ir tikybos ar netikėjimo laisvė ir lygi teisė pavieniui ar bendrai su kitais išpažinti ir taikiais būdais reikšti bei skleisti savo įsitikinimus ir pažiūras. Niekas negalėjo kito asmens versti nei pats būti verčiamas kalbėti, elgtis ar veikti prieš savo sąžinę ar įsitikinimus. Pagal LPĮ, valstybės institucijos, jos mokymo ir auklėjimo įstaigos – pasaulietinės. Šios institucijos ir įstaigos įstatymų numatyta tvarka galėjo bendrauti su bažnyčia ir kitomis religinėmis organizacijomis, ugdydamos visuomenės dorovę. Bažnyčiai ir kitoms religinėms organizacijoms buvo pripažįstamas juridinio asmens statusas ir užtikrinama teisė vidaus gyvenime tvarkytis savarankiškai. Šios LPĮ nuostatos kategoriškos, jos ne tik užtikrino sąžinės laisvę, bet naujai pažvelgė į bažnyčią, atmesdamos sovietinę jų diskriminavimo praktiką.

LPĮ buvo skelbiama, kad valstybė gina šeimą, kad santuoka grindžiama savanorišku moters ir vyro sutikimu, kad sutuoktiniai šeimos santykiuose yra visiškai lygiateisiai.

Skirsnio pabaigoje yra nuostatos apie Lietuvos piliečiams garantuojamą asmens neliečiamybę, nurodyta, kad, remiantis nekaltumo prezumpcija, niekas negali būti persekiojamas kaip nusikaltėlis be įstatymo numatyto pagrindo ir nustatytos tvarkos, kad niekas negali būti suimamas kitaip, kaip tik įstatymo nustatytais atvejais ir tik teismo nutartimi ar prokuroro sankcija. Svarbi šios teisės užtikrinimo garantija – kiekvienam piliečiui užtikrinta teisinė gynyba nuo jo sulaikymo momento.

LPĮ skelbė, kad Lietuvos piliečiams garantuojama buto neliečiamybė. Niekas neturi teisės be įstatymo nustatyto pagrindo įeiti į butą prieš jame gyvenančių asmenų valią. Piliečių asmeninį gyvenimą, susirašinėjimą, telefoninių pasikalbėjimų ir telegrafinių pranešimų slaptumą saugo įstatymas.

LPĮ buvo numatyta, kad visų valstybinių organų, visuomeninių organizacijų ir pareigūnų pareiga yra gerbti piliečių asmenybę, saugoti jų teises ir laisves. Lietuvos piliečiai turi teisę į teisminį gynimą nuo pasikėsinimų į asmens garbę ir orumą, gyvybę ir sveikatą, į jo laisvę ir turtą. Teisminė minėtų vertybių gynyba – svarbus LPĮ akcentas.

Lietuvos piliečiai taip pat turėjo teisę apskųsti pareigūnų, valstybinių ir visuomeninių organų veiksmus. Skundai turėjo būti apsvarstyti įstatymo nustatyta tvarka ir terminais. LPĮ numatė, kad pareigūnų veiksmai, pažeidžiantys įstatymą, viršijantys įgaliojimus, varžantys piliečių teises, gali būti apskųsti teismui įstatymo nustatyta

tvarka. Lietuvos piliečiai turėjo teisę reikalauti, kad jiems būtų atlyginta žala, kurią neteisėtais veiksmais yra padariusios valstybinės arba visuomeninės organizacijos, taip pat pareigūnai, eidami savo tarnybines pareigas.

Jau minėta, kad LPĮ 38 straipsnis nustatė, kad teisių ir laisvių įgyvendinimas neatskiriamas nuo piliečio pareigų vykdymo. Pilietis turėjo laikytis LPĮ ir kitų Lietuvos įstatymų, privalėjo saugoti Lietuvos valstybės interesus ir ją ginti. Buvo nustatyta, kad karinė tarnyba Lietuvos Respublikos kariuomenėje – garbinga Lietuvos piliečių pareiga. Nagrinėjamo LPĮ 3 skirsnio pabaigoje buvo primenama, kad kiekvieno Lietuvos piliečio pareiga – gerbti kito žmogaus orumą ir garbę, kad piliečiai privalo rūpintis vaikų auklėjimu, ruošti juos visuomenei naudingam darbui. Vaikai privalėjo rūpintis tėvais ir teikti jiems paramą. Taip pat Lietuvos piliečių pareiga buvo laikoma gamtos apsauga, istorijos paminklų ir kitų kultūros vertybių išsaugojimas.

Piliečių teisių ir laisvių apsaugos problemų reguliavimo tąsa – LPĮ 4 skirsnis „Ekonominė sistema“, kurio 44 straipsnyje piliečių privatinė nuosavybė kartu su kolektyvine ir valstybine nuosavybe skelbiamos sudarančiomis Lietuvos ekonominės sistemos pagrindą, taip pat 6 skirsnis „Socialinis vystymas ir kultūra“, kurio straipsnių nuostatos nurodo valstybės įsipareigojimus užtikrinant socialines ir kultūrines teises (pvz., „Valstybė teikia paramą visiems nedarbingiems, besimokantiems ar laikinai darbo netekusiems piliečiams“ (54 straipsnis), „Tautinės bendrijos, kurios sudaro žymią piliečių dalį, turi teisę savarankiškai tvarkyti savo tautinės kultūros reikalus, liaudies švietimą, labdarybę, savitarpio pagalbą. Valstybė teikia joms paramą“ (55 straipsnis), „Lietuvos Respublika saugo savo piliečių sveikatą, plėtoja socialinio aprūpinimo sistemas“ (56 straipsnis)). Ir kitų LPĮ skirsnių straipsniuose rasime reikšmingų piliečių teisių užtikrinimo nuostatų (pvz., 8 skirsnio „Rinkimų sistema“ 65 straipsnyje rinkimuose į visas tarybas įtvirtinama visuotinė, lygi ir tiesioginė rinkimų teisė, slaptas balsavimas, 14 skirsnio „Teismas ir arbitražas“ nuostatos apie tai, kad asmeniui, traukiamam atsakomybėn, užtikrinama teisė į gynybą, kad asmuo laikomas nekaltu, kol jo kaltumas nebus įrodytas įstatymo nustatyta tvarka ir pripažintas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu, kad teisinę pagalbą piliečiams ir organizacijoms teikia advokatūra, ir kt.).

Žinoma, nesunku pastebėti ir tai, kad teisių ir laisvių išdėstymas LPĮ buvo gan padrikas, neretai formuluotėms truko preciziškumo, vienų teisių apibūdinimas perkrautas detalėmis[37], kitos tik paminėtos. Nežiūrint šių aplinkybių, nežiūrint „praeities kvapo“, Lietuvos pereinamojo laikotarpio teisė aiškiai nurodė bendrą raidos kryptį, orientavo tiek įstatymų leidėją, tiek ir teisės taikymo praktiką.

[37] Pvz., LPĮ 24 straipsnyje įtvirtinta Lietuvos piliečių teisė naudotis kultūros laimėjimais buvo užtikrinama tuo, kad visiems buvo prieinamos Lietuvos ir pasaulinės kultūros vertybės, esančios valstybiniuose ir visuomeniniuose fonduose; kultūros ir švietimo įstaigos buvo plėtojamos ir tolygiai išdėstytos Lietuvos teritorijoje; vystytas televizijos ir radijo, knygų leidybos ir periodinės spaudos, nemokamų bibliotekų tinklas; plėsti kultūriniai mainai su užsienio valstybėmis. Minėtame straipsnyje buvo nurodyta, kad kultūros saugyklos, įstaigos ir fondai, panaudojantys valstybės dotacijas, visuomenės sluoksnių ir grupių interesus bei savaveiksmiškumą, yra nacionalinis turtas.

Teisių ir laisvių išdėstymas LPĮ taip pat buvo ir ženklas visuomenei, kad naujoji demokratinė valdžia pasiryžusi gerbti ir užtikrinti piliečių teises ir laisves.

7. Valstybinės valdžios organizavimo ir veiklos pagrindai Laikinajame Pagrindiniame Įstatyme

LPĮ 2 straipsnis nustatė, kad valstybinę valdžią Lietuvoje vykdo Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba, Lietuvos Respublikos Vyriausybė ir Teismas.

Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba. Pereinamojo laikotarpio Lietuvos valstybinės valdžios organų sistemoje savo reikšme išsiskyrė Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba. LPĮ 78 straipsnio 1 dalyje ji buvo apibūdinama kaip „aukščiausiasis Lietuvos Respublikos valstybinės valdžios organas". Aukščiausiąją Tarybą sudarė 141 deputatas, išrinktas rinkimų apygardose, turinčiose vienodą rinkėjų skaičių.

Aukščiausiosios Tarybos kompetenciją nustatė LPĮ 78 straipsnio 2 dalis. Pagal ją Aukščiausiajai Tarybai buvo priskirti tokie įgaliojimai: 1) priimti Lietuvos Respublikos Konstituciją, daryti joje pakeitimus; 2) skirti Lietuvos Respublikos liaudies deputatų rinkimus ir tvirtinti Respublikos rinkiminės komisijos sudėtį; 3) tvirtinti Lietuvos Respublikos svarbiausių ekonominio ir socialinio vystymo programų projektus; tvirtinti Lietuvos Valstybės biudžetą; kontroliuoti, kaip vykdomos programos ir biudžetas; tvirtinti jų įvykdymo ataskaitas; jei reikia, daryti biudžeto pakeitimus; 4) įstatymiškai reguliuoti nuosavybės santykius Respublikoje, liaudies ūkio, socialinės ir kultūrinės veiklos valdymo organizavimą, biudžetinės ir finansinės sistemos, darbo apmokėjimo, kainodaros ir apmokestinimo santykius Respublikoje, aplinkos apsaugos ir gamtos išteklių naudojimo, taip pat piliečių konstitucinių teisių, laisvių ir pareigų realizavimo organizavimą ir kitus santykius; 5) aiškinti Lietuvos Respublikos įstatymus; 6) nustatyti Lietuvos Respublikos aukščiausiųjų ir vietinių valstybinės valdžios organų steigimo ir jų veiklos tvarką; 7) nustatyti Lietuvos Respublikos prokuratūros, teismų ir kitų teisingumo organų sistemą, įstatymiškai įtvirtinti jų kompetenciją bei veiklos tvarką; 8) rinkti Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Pirmininką; 9) rinkti Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko pavaduotojus ir Sekretorių; 10) skirti Lietuvos Respublikos Ministrų Tarybos Pirmininką, jo teikimu tvirtinti Ministrų Tarybos sudėtį, daryti jos pakeitimus; Ministrų Tarybos pasiūlymu sudaryti ir panaikinti Lietuvos Respublikos ministerijas; 11) rinkti Lietuvos Aukščiausiąjį Teismą ir rajonų (miestų) teismų teisėjus, skirti Lietuvos Respublikos prokurorą ir jo pavaduotojus, Lietuvos Vyriausiąjį valstybinį arbitrą; tvirtinti Lietuvos Respublikos prokuratūros ir Lietuvos valstybinio arbitražo kolegiją; 12) reguliariai išklausyti jos sudaromų arba renkamų organų, taip pat jos skiriamų pareigūnų ataskaitas; prireikus, slaptu balsavimu spręsti pasitikėjimo Lietuvos Respublikos vyriausybe konkrečiu jos nariu, klausimą; 13) nustatyti reikiamas priemones Valstybės saugumo ir viešosios tvarkos užtikrinimo srityje;

prireikus svarstyti nacionalinių ir tarpnacionalinių santykių klausimus; 14) sudaryti naujus rajonus, keisti rajonų pavadinimus; panaikinti rajonus; nustatyti ir panaikinti miestams respublikos statusą; keisti respublikos miestų pavadinimus; 15) nustatyti Lietuvos Respublikos administracinio teritorinio suskirstymo klausimų sprendimo tvarką; sudaryti miestus; keisti miestų, gyvenviečių, apylinkių ir kitų gyvenamųjų vietovių pavadinimus; nustatyti ir keisti rajonų, miestų, gyvenviečių ir apylinkių ribas; spręsti kitokius administracinės teritorinės struktūros klausimus; 16) svarstyti Lietuvos Respublikos ryšių su užsienio šalimis ir kitus užsienio politikos klausimus; 17) ratifikuoti ir denonsuoti Lietuvos Respublikos tarptautines sutartis; 18) steigti Lietuvos Respublikos valstybinius apdovanojimus; 19) priimti sprendimą surengti liaudies balsavimą (referendumą), kai to pareikalauja ne mažiau kaip trys šimtai tūkstančių Lietuvos Respublikos piliečių; 20) leisti amnestijos aktus; 21) panaikinti Ministrų Tarybos nutarimus ir potvarkius, taip pat rajonų ir Respublikos miestų tarybų sprendimus, jeigu jie prieštarauja įstatymams; 22) spręsti kitus valstybinės reikšmės klausimus.

Nors Aukščiausioji Taryba tiek mokslo darbuose, tiek ir publicistikoje traktuojama kaip Lietuvos parlamentas, tačiau šis aukščiausiasis valstybinės valdžios organas savo reikšme, vykdomomis funkcijomis ir turimų įgaliojimų apimtimi gerokai pranoko tipiško parlamento reikšmę, funkcijas ir įgaliojimus, iš esmės ji buvo atkuriamoji (steigiamoji) institucija, kurios funkcionavimas daug kuo primena vadinamąjį „susirinkimo valdymo režimą“ (neatsitiktinai, be konkrečiai išvardytų įgaliojimų, ji galėjo „spręsti kitus valstybinės reikšmės klausimus“ (78 straipsnio 2 dalies 22 punktas), taigi visais atvejais ji pati sprendė, ar tas arba kitas klausimas priklauso valstybinės reikšmės klausimų sričiai, ir jeigu buvo nusprendžiama, kad taip, tai Aukščiausioji Taryba tuo klausimu galėjo priimti sprendimą). Taip konstituciškai buvo įtvirtinta Aukščiausiosios Tarybos teisė daryti poveikį LPĮ tiesiogiai neišvardytoms valdžios įgyvendinimo sritims.

Aukščiausioji Taryba kaip valstybinės valdžios superinstitucija iškilo ir dėl bendros liaudies deputatų tarybų sistemos (šios sistemos viršuje buvo būtent Aukščiausioji Taryba).

Aukščiausiosios Tarybos institucinį ypatingumą išryškina ir jos organų – Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo ir Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko statusui būdingas funkcinis dvilypumas. Aukščiausiosios Tarybos deputatai, remdamiesi tautos mandatu ir vadovaudamiesi LPĮ jiems nustatyta teise kontroliuoti valstybinių organų, įmonių, įstaigų ir organizacijų darbą, neretai kišosi į kitų valstybės organų veiklą.

Šiai atstovaujamajai institucijai Lietuvos piliečiai suteikė pasitikėjimo mandatą didžiausiems valstybės atkūrimo darbams. Neatsitiktinai 1996 m. lapkričio 28 d. Lietuvos Respublikos Seimas deklaracija „Dėl Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo“ tokį Aukščiausiosios Tarybos įvardijimą

susiejo su iš tikrųjų įvykdytais Atkuriamojo Seimo uždaviniais[38], kartu pripažindamas ir išskirtinę Aukščiausiosios Tarybos reikšmę ir vietą tuometėje Lietuvos valstybės institucijų sistemoje.

LPĮ nustatė, kad Aukščiausioji Taryba kasmet renkasi į eilines – pavasario ir rudens – sesijas. Neeilines sesijas šaukė Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas savo iniciatyva arba pasiūlius ne mažiau kaip trečdaliui Aukščiausiosios Tarybos deputatų. Aukščiausiosios Tarybos sesiją sudarė Aukščiausiosios Tarybos posėdžiai, taip pat Aukščiausiosios Tarybos nuolatinių komisijų posėdžiai, rengiami laikotarpiu tarp jų.

Iš pradžių LPĮ buvo numatyta, kad Aukščiausiosios Tarybos posėdžiams vadovauja Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas arba jo pavaduotojas, tačiau netrukus buvo nustatyta, kad Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko pavedimu Aukščiausiosios Tarybos posėdžiams gali pirmininkauti Aukščiausiosios Tarybos renkami seniūnas ar jo pavaduotojas.

Įstatymų leidybos iniciatyvos teisė Aukščiausiojoje Taryboje priklausė jos deputatams, Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumui, Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkui, Aukščiausiosios Tarybos nuolatinėms komisijoms, Ministrų Tarybai, Aukščiausiajam Teismui, generaliniam prokurorui. Įstatymų leidybos iniciatyvos teisę taip pat turėjo politinės partijos, visuomeninės organizacijos, atstovaujamos jų respublikinių organų.

Įstatymų projektai ir kiti klausimai, pateikti svarstyti Lietuvos Respublikos Aukščiausiajai Tarybai, preliminariai buvo aptariami jos posėdžiuose, paskui perduodami nagrinėti vienai arba kelioms Aukščiausiosios Tarybos komisijoms. Šių projektų ir kitų klausimų svarstymas Aukščiausiosios Tarybos posėdžiuose tęsiamas išklausius komisijų išvadas ir rekomendacijas dėl projektų.

Lietuvos Respublikos įstatymai, Aukščiausiosios Tarybos nutarimai arba kitokie aktai buvo laikomi priimtais, jeigu už juos balsavo dauguma Aukščiausiosios Tarybos deputatų, dalyvaujančių sesijoje. Įstatymų projektai ir kiti svarbiausi Respublikos valstybinio bei visuomeninio gyvenimo klausimai Aukščiausiosios Tarybos sprendimu galėjo būti pateikti liaudies svarstymui.

Įstatymai, Aukščiausiosios Tarybos nutarimai ir kitokie aktai buvo skelbiami pasirašyti Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko.

Pagal LPĮ 84 straipsnį, Lietuvos Respublikos **Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas** „yra atskaitingas Aukščiausiajai Tarybai organas, užtikrinantis Aukščiausiosios Tarybos darbo organizavimą ir atliekantis kitus įgaliojimus Lietuvos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo ir kitų įstatymų numatytose ribose“. Pagal pareigas

[38] 1996 m. lapkričio 28 d. Lietuvos Respublikos Seimo priimtoje deklaracijoje „Dėl Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo“, kurioje, remdamasis Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. kovo 11 d. aktu „Dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo“ ir Aukščiausiosios Tarybos 1992 m. spalio 29 d. aktu „Dėl atkuriamo Lietuvos Respublikos Seimo“ ir pripažindamas, kad 1940–1990 m. okupacijų ir pasipriešinimo laikotarpio pabaigoje, išsivadavimo aušroje, Tautos demokratiškai išrinkta ir jos suverenią valią reiškusi Aukščiausioji Taryba, atkūrusi ir apgynusi nepriklausomą Lietuvos valstybę, iš tikrųjų įvykdė Atkuriamojo Seimo uždavinius, buvo paskelbta, kad 1990–1992 m. dirbusi Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba vadinama Aukščiausiąja Taryba-Atkuriamuoju Seimu.

Prezidiumo nariais buvo Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas, Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko pavaduotojai ir Aukščiausiosios Tarybos sekretorius, Aukščiausiosios Tarybos nuolatinių komisijų pirmininkai. Aukščiausiosios Tarybos sprendimu į Prezidiumo sudėtį galėjo būti išrinkti ir kiti Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos deputatai. Prezidiumo darbui vadovavo Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas.

Paminėtini tokie svarbiausi Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo įgaliojimai: šaukti naujojo šaukimo Aukščiausiosios Tarybos pirmąją sesiją ne vėliau kaip per du mėnesius po rinkimų ir organizuoti Aukščiausiosios Tarybos sesijų rengimą; koordinuoti Aukščiausiosios Tarybos nuolatinių komisijų veiklą; prireikus padėti Aukščiausiosios Tarybos deputatams vykdyti jų įgaliojimus; spręsti metodinės paramos teikimo vietinėms Liaudies deputatų taryboms klausimus; teikti Lietuvos Respublikos pilietybę, spręsti jos netekimo klausimą ar prieglobsčio suteikimą, skirti valstybės apdovanojimus, teikti malonę, skirti ir atšaukti Lietuvos diplomatinius atstovus užsienio valstybėse ir prie tarptautinių organizacijų, priimti prie jo akredituotų užsienio valstybių diplomatinių atstovų įgaliojamuosius ir atšaukiamuosius raštus (vėliau šis klausimas perleistas Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkui), vykdyti kitokius Aukščiausiosios Tarybos pavedimus ir kt. Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas leido nenormatyvinius įsakus ir priėmė nutarimus.

Teisinėje literatūroje pažymimas Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo statuso dvilypumas: „Viena vertus, Prezidiumas buvo neatskiriama Aukščiausiosios Tarybos struktūros dalis. Šį Prezidiumo statuso aspektą patvirtina jo sudarymo tvarka, atskaitingumo Aukščiausiajai Tarybai principas ir kai kurie kiti įgaliojimai. <...> Kita vertus, Prezidiumas turėjo tik jam priklausančius diskrecinius įgaliojimus, kurie, vertinant juos lyginamosios konstitucinės teisės atžvilgiu, priskirtini valstybės vadovui <...>“[39]

Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas, pagal LPĮ, buvo aukščiausias Lietuvos Respublikos pareigūnas ir atstovavo Lietuvos Respublikai tarptautiniuose santykiuose. Jį rinko Aukščiausioji Taryba iš Aukščiausiosios Tarybos deputatų slaptu balsavimu penkeriems metams ir ne daugiau kaip dviem kadencijoms paeiliui.

Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas buvo atskaitingas Aukščiausiajai Tarybai. Aukščiausioji Taryba galėjo jį atšaukti slaptu balsavimu.

LPĮ įtvirtintas Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas, kaip aukščiausias Lietuvos Respublikos pareigūnas, buvo labai specifinė vienasmenė institucija, kurios įgaliojimams priskirta tiek parlamento vadovui, tiek valstybės vadovui būdingų

[39] ŽILYS, J. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo konstitucinis statusas – santykių su vykdomąja valdžia aspektas. *Jurisprudencija*, 2002, Nr. 29 (21), p. 10.

įgaliojimų[40]. Viena vertus, kaip parlamento vadovui Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkui buvo patikėta bendrai vadovauti rengiant klausimus, kuriuos turi apsvarstyti Aukščiausioji Taryba, pateikti Aukščiausiajai Tarybai kandidatūras į Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko pavaduotojų ir Aukščiausiosios Tarybos sekretoriaus pareigas, ir, kita vertus, vykdyti valstybės vadovui būdingus įgaliojimus: pasirašyti įstatymus ir kitus Aukščiausiosios Tarybos ir Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo priimtus aktus, teikti Aukščiausiajai Tarybai pranešimus dėl Respublikos padėties ir dėl svarbių Lietuvos vidaus ir užsienio politikos klausimų, pateikti Aukščiausiajai Tarybai kandidatūras paskirti arba išrinkti į Lietuvos Ministro Pirmininko, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pirmininko, Lietuvos Respublikos prokuroro, Lietuvos vyriausiojo valstybinio arbitro pareigas; vesti derybas ir pasirašyti Lietuvos Respublikos tarptautines sutartis, pateikdamas jas ratifikuoti Aukščiausiajai Tarybai. Pažymėtina, kad LPĮ pataisomis (įvedant Aukščiausiosios Tarybos posėdžiams pirmininkaujančio seniūno ir jo pavaduotojo pareigas[41], numatant, kad Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas priima užsienio valstybių diplomatinių atstovybių įgaliojamuosius ir atšaukiamuosius raštus) buvo didinama antrojo komponento reikšmė.

Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas savo veiklos srityje priimdavo potvarkius.

LPĮ taip pat buvo numatytos ir Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko pavaduotojų, Aukščiausiosios Tarybos sekretoriaus, nuolatinių komisijų pirmininkų pareigos.

Aukščiausiosios Tarybos reguliavimo klausimai buvo nuolat koreguojami, iš skirsnį sudarančių keliolikos straipsnių tik trys išliko pradinės redakcijos.

Lietuvos Respublikos Vyriausybė, pagal LPĮ 93 straipsnį, įgyvendino vykdomąją valdžią Lietuvos Respublikoje. Lietuvos Respublikos Ministrų Tarybą (t. y. Vyriausybę) sudarė Ministras Pirmininkas, Ministro Pirmininko pavaduotojai, ministrai.

Ministras Pirmininkas vadovavo Vyriausybei ir jai atstovavo. Pagal LPĮ, Ministrą Pirmininką skyrė Aukščiausioji Taryba Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko siūlymu. Ministro Pirmininko pavaduotojus ir ministrus skyrė Aukščiausioji Taryba Ministro Pirmininko siūlymu.

Ministrų Taryba buvo atsakinga ir atskaitinga Lietuvos Respublikos Aukščiausiajai Tarybai, o laikotarpiu tarp Aukščiausiosios Tarybos sesijų – Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumui, kuriam buvo atskaitinga. Vyriausybė reguliariai

[40] Nurodysiu keletą straipsnių, kuriuose diskutuojama dėl Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko statuso: ŽILYS, J. Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo Pirmininko konstitucinis statusas: genezė ir konstituciniai parametrai. Iš *Regnum Est: 1990 m. Kovo 11-osios Nepriklausomybės Aktui 20. Liber amicorum Vytautui Landsbergiui*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010, p. 117–180; SINKEVIČIUS, V. Lietuvos valstybės vadovo institutas 1990–1992 m. *Teisė*, 2014, Nr. 92, p. 148–155; VAIČAITIS, V. AT Pirmininko statusas objektyviai. *Bernardinai*, 2017-09-18, prieiga per internetą: <https://www.bernardinai.lt/2017-09-18-at-pirmininko-statusas-objektyviai/>; ŠILEIKIS, E. Laikinasis pagrindinis įstatymas. *TeisėPro*, 2021-03-08, prieiga per internetą: <https://www.teise.pro/index.php/tag/laikinasis-pagrindinis-istatymas/>.

[41] Tai, kad jau 1990 m. kovo 29 d. Laikinojo Pagrindinio Įstatymo 80 straipsnio pakeitimu buvo nustatyta, kad Aukščiausiosios Tarybos posėdžiams gali pirmininkauti Aukščiausiosios Tarybos renkamas seniūnas arba jo pavaduotojas, tik patvirtina, jog dviejų atsakingų pareigybių, kurių darbo apimtis didžiulė, sujungimas nebuvo visais požiūriais sėkmingas sprendimas.

atsiskaitė už savo darbą Aukščiausiajai Tarybai ir privalėjo turėti jos pasitikėjimą. Iš pradžių buvo numatyta, kad Aukščiausioji Taryba 2/3 jos bendro deputatų skaičiaus dauguma slaptu balsavimu galėjo pareikšti Ministrų Tarybai arba atskiram ministrui nepasitikėjimą ir visa Ministrų Taryba ar tas ministras privalėjo atsistatydinti (vėliau nepasitikėjimui pareikšti užteko daugiau kaip pusės bendro deputatų skaičiaus daugumos).

Ministrų Taryba, remdamasi Lietuvos įstatymų aktais ir juos vykdydama, priėmė nutarimus ir leido potvarkius.

LPĮ 98 straipsnyje buvo numatyta, kad Lietuvos Ministrų Taryba pagal savo kompetenciją turi teisę panaikinti ministerijų ir kitų jai pavaldžių organų aktus. Ministrų Taryba turi teisę užprotestuoti Aukščiausiojoje Taryboje aukštesniosios pakopos savivaldybės tarybos sprendimus, jeigu jie prieštarauja Lietuvos įstatymams.

Lietuvos įstatymų nustatytais atvejais Ministrų Taryba gali sustabdyti ir užprotestuoti aukštesniosios pakopos savivaldybės valdymo organų sprendimus šioje savivaldybės taryboje. Kilus ginčui, klausimą galutinai sprendžia Aukščiausioji Taryba.

Pagal LPĮ, Vyriausybės sudėtį, kompetenciją ir veiklos principus reguliavo Vyriausybės įstatymas.

Pagal LPĮ 14 skirsnio „Teismas ir arbitražas“ 113 straipsnio 1 dalį, teisingumą Lietuvos Respublikoje vykdė tik ***teismas***. Teismai su ypatingais įgaliojimais Lietuvoje negalėjo būti steigiami. Pradinėje minėto straipsnio redakcijoje buvo nustatyta, kad Lietuvos Respublikos teismai yra Lietuvos Aukščiausiasis Teismas ir rajonų (miestų) teismai. Lietuvos teismai buvo sudaromi iš renkamų teisėjų ir teismo tarėjų.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas buvo aukščiausioji teisminė valdžia Lietuvos Respublikoje, kuri Lietuvos įstatymų nustatyta tvarka vykdė teisingumą ir prižiūrėjo Lietuvos teismų teisminę veiklą.

Rajonų (miestų) teismų teisėjus ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjus rinko Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba. Rajonų (miestų) teismų tarėjus rinko vietinės Liaudies deputatų tarybos, o Lietuvos Aukščiausiojo Teismo tarėjus – Aukščiausioji Taryba.

Teismų teisėjai buvo renkami dešimčiai metų, o teismų tarėjai – penkeriems metams. Teisėjai ir teismo tarėjai buvo atsakingi juos išrinkusiems valdžios organams ir galėjo būti įstatymo nustatyta tvarka ir pagrindais jų atšaukti. LPĮ 117 straipsnis nustatė, kad teisėjai ir teismo tarėjai yra nepriklausomi ir klauso tik įstatymo. Lietuvos teismų organizavimo ir veiklos tvarką nustatė Lietuvos įstatymai.

LPĮ 124 straipsnyje buvo numatyta, kad ūkinius ginčus tarp įmonių, įstaigų ir organizacijų sprendžia valstybinio arbitražo organai pagal Lietuvos Respublikos įstatymus.

1992 m. LPĮ 14 skirsnio „Teismas ir arbitražas“ nuostatos, siekiant sudaryti konstitucinį pagrindą teismų reformai, buvo pakoreguotos – nustatyta, kad Lietuvos Respublikos teismai yra Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Lietuvos apeliacinis teismas, apygardų ir apylinkių teismai.

Pagal LPĮ 102 straipsnį, ***rajonų, miestų, gyvenviečių, apylinkių valstybinės valdžios organai*** buvo atitinkamos *liaudies deputatų tarybos*, vėliau tapusios *savivaldybių tarybomis*. Taigi, pagal LPĮ, vietinės tarybos nebuvo skiriamos nuo valstybinės valdžios institucijų, valstybės valdymo ir savivaldos – dviejų susijusių viešosios valdžios sistemų atskyrimas buvo paliktas ateičiai – nuolatinei konstitucijai.

LPĮ nustatė, kad šios tarybos, vadovaudamosi valstybiniais ir tarybos teritorijoje gyvenančių piliečių interesais bei savivaldos principais, sprendžia visus vietos reikalus, įgyvendina aukštesniųjų valstybinių organų sprendimus, svarsto valstybinės reikšmės klausimus, teikia dėl jų savo pasiūlymus. Taip pat buvo numatyta, kad minėtos tarybos savo teritorijoje vadovauja valstybiniam, ūkiniam ir socialiniam kultūriniam darbui; tvirtina vietinį biudžetą ir jo vykdymo ataskaitą; vadovauja joms pavaldiems organams, įmonėms ir organizacijoms, kontroliuoja jų teritorijoje veikiančias įstaigas, įmones ir organizacijas; užtikrina LPĮ ir įstatymų laikymąsi, valstybinės ir viešosios tvarkos, piliečių teisių apsaugą.

Įstatymams, taip pat vietinių tarybų sprendimams įgyvendinti šios tarybos sudarė jiems atskaitingus organus.

8. Laikinojo Pagrindinio Įstatymo raida

Laikinasis Pagrindinis Įstatymas, nors ir įvardytas kaip pagrindinis įstatymas, tiek dėl skubos jį rengiant, svarstant ar priimant, nežiūrint išorinės pagrindinio įstatymo formos, buvo tik savotiškas, tegul ir išplėtotas konstitucinis „eskizas“, kurį nuolat reikėjo taisyti, tikslinti, derinti jo normas prie pereinamojo laikotarpio valstybinio gyvenimo reguliavimo poreikių. Tuo labiau kad jau jį priimant buvo sutarta, kad redakcinė komisija tuoj pat imsis jį tobulinti. Ir iš tikrųjų LPĮ buvo taisomas, pildomas ar tikslinimas visą jo galiojimo laiką[42].

Jau 1990 m. kovo 17 d. buvo priimtos pirmosios LPĮ pataisos, susijusios su konkrečiomis Vyriausybės formavimo problemomis. Kilus klausimui dėl Aukščiausiosios Tarybos deputatų paskyrimo Vyriausybės nariais prireikė pakeisti LPĮ 77 straipsnį, kuriame buvo numatyta, kad deputatas, davęs sutikimą ir paskirtas ar išrinktas į tos pačios Tarybos sudaromų valstybinių organų sudėtį, netenka deputato įgaliojimų, o jo buvusioje rinkimų apygardoje rengiami nauji rinkimai. Tai

[42] LPĮ pakeitimo ir (ar) papildymo įstatymai: Įstatymas Nr. 1-34, priimtas 1990-03-17. *Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios*, 1990, Nr. 9-245; Įstatymas Nr. 1-89, priimtas 1990-03-29. *Ibid.*, 1990, Nr. 11-333; Įstatymas Nr. 1-419, priimtas 1990-07-27. *Ibid.*, 1990, Nr. 23-556; Įstatymas Nr. 1-544, priimtas 1990-09-11. *Ibid.*, 1990, Nr. 27-637; Įstatymas Nr. 1-546, priimtas 1990-09-11. *Ibid.*, 1990, Nr. 27-639; Įstatymas Nr. 1-548, priimtas 1990-09-11. *Ibid.*, 1990, Nr. 27-641; Įstatymas Nr. 1-550, priimtas 1990-09-11. *Ibid.*, 1990, Nr. 27-643; Įstatymas Nr. 1-552, priimtas 1990-09-11. *Ibid.*, 1990, Nr. 27-645; Įstatymas Nr. 1-554, priimtas 1990-09-11. *Ibid.*, 1990, Nr. 27-647; Įstatymas Nr. 1-556, priimtas 1990-09-11. *Ibid.*, 1990, Nr. 27-649; Įstatymas Nr. 1-558, priimtas 1990-09-11. *Ibid.*, 1990, Nr. 27-651; Įstatymas Nr. 1-560, priimtas 1990-09-11. *Ibid.*, 1990, Nr. 27-653; Įstatymas Nr. 1-692, priimtas 1990-10-23. *Ibid.*, 1990, Nr. 31-752; Įstatymas Nr. 1-918, priimtas 1991-01-08. *Ibid.*, 1991, Nr. 2-42; Įstatymas Nr. 1-1113, priimtas 1991-02-28. *Ibid.*, 1991, Nr. 8-227; Įstatymas Nr. 1-1625, priimtas 1991-07-30. *Ibid.*, 1991, Nr. 23-596; Įstatymas Nr. 1-1773, priimtas 1991-09-10. *Ibid.*, 1991, Nr. 27-733; Įstatymas Nr. 1-2077, priimtas 1991-12-10. *Ibid.*, 1991, Nr. 36-980; Įstatymas Nr. 1-2211, priimtas 1992-01-16. *Ibid.*, 1992, Nr. 3-42; Įstatymas Nr. 1-2304, priimtas 1992-02-11. *Ibid.*, 1992, Nr. 7-154; Įstatymas Nr. 1-2719, priimtas 1992-07-07. *Ibid.*, 1992, Nr. 22-634.

sieta su valdžių atribojimu, tačiau formuojant Vyriausybę tapo aišku, kad kai kurie Aukščiausiosios Tarybos deputatai turės dirbti Vyriausybėje. Todėl buvo nutarta, kad Aukščiausiosios Tarybos deputato, paskirto ar išrinkto į Aukščiausiosios Tarybos sudaromų valstybinių organų sudėtį, įgaliojimai apribojami pagal įstatymą tol, kol deputatas eina šias pareigas. Kartu pataisytas ir LPĮ 89 straipsnis jį papildant nuostata, kad naujai išrinkta Aukščiausioji Taryba gali skirti Ministrą Pirmininką ir jo pavaduotojus dar neišrinkusi Aukščiausiosios Tarybos nuolatinių komisijų, nes be šio papildymo toks skyrimas buvo galimas tik kai buvo tokios komisijos išvada. Politinis kontekstas vertė Lietuvos politikus kuo skubiau suformuoti Vyriausybę, todėl problema išspręsta priėmus minėtą LPĮ pataisą.

Klasikinis konstitucionalizmas reikalauja, kad formuojant valstybės valdžios institucijas jų formavimo pagrindai turi būti nustatyti iš anksto, kad konstitucijoje įtvirtintų pagrindų būtų laikomasi. Kita vertus, negalima nepripažinti, kad laikino pereinamojo laikotarpio reguliavimo lankstumas yra pateisinimas, kad politiniai veikėjai, institucijos, taip pat ir šio laikotarpio teisė paprastai yra veiksmų, sprendimų ir bandymų lauke, kai tuos veiksmus ar teisinius sprendimus tenka derinti su besikeičiančiomis laikotarpio aplinkybėmis, kurias iš anksto numatyti sunku ar neįmanoma.

Žinoma, tik patirties stoka galima paaiškinti tokią situaciją, kai pataisos būtinumas grindžiamas vėliau priimtu žemesnės galios aktu, kaip 1990 m. rugsėjo 11 d. nauja LPĮ 19 straipsnio redakcija, pagal kurią nustatyta ne ilgesnė kaip 40 valandų darbo savaitė (iki tol LPĮ buvo nustatyta ne ilgesnė kaip 41 valandos darbo savaitė), buvo priimta dėl to, kad Aukščiausioji Taryba Darbo įstatymų kodekse nustatė ne ilgesnę kaip 40 valandų darbo savaitę[43]. Kaip ir poreikis suderinti skirtingas LPĮ nuostatas, kurias buvo galima laikyti kaip prieštaraujančias viena kitai (1990 m. spalio 23 d. LPĮ 66 ir 77 straipsnių pakeitimai buvo skirti šių straipsnių nuostatoms suderinti), arba nuosekliai išvalyti LPĮ užsilikusius sovietizmus (todėl LPĮ 82 straipsnio 4 dalies nuostatoje apie įstatymų projektų ir kitų svarbiausių Respublikos valstybinio ir visuomeninio gyvenimo klausimų Aukščiausiosios Tarybos sprendimu pateikimą „liaudies svarstymui“ turėjo virsti pateikimu „visuomenės svarstymui“, ar LPĮ 29 straipsnio nuostata apie tai, kad tam tikrų politinių laisvių (mitingų, gatvės eitynių, demonstracijų) įgyvendinimą užtikrina visuomeninių pastatų, gatvių ir aikščių suteikimas „darbo žmonėms ir jų organizacijoms“ tapti tokiu suteikimu „piliečiams ir jų organizacijoms“, ar „liaudies švietimą“ 55 ir 57 straipsniuose paversti tik „švietimu“ (1990 m. spalio 23 d. pataisa).

[43] Aukščiausiosios Tarybos deputatas K. Lapinskas, pristatydamas LPĮ 19 straipsnio pataisą, atsakydamas į užduotą klausimą, taip paaiškino jos motyvus: „Dėl 19 straipsnio čia išėjo toks kurioziškas dalykas. Mes priėmėm įstatymą ir nepadarėm konstitucinės pataisos tuo metu. Ir dabar arba turim naikinti tą mūsų padarytą pataisą Darbo įstatymų kodekse ir vėl grįžti prie 41 valandų darbo savaitės, arba noromis nenoromis reikia suderinti tą įstatymą su Pagrindiniu Įstatymu. Šiandieną net taip galima klausti: arba mes tada naikinam anksčiau priimtą darbo įstatymų pakeitimų pataisą, arba darome pataisą Pagrindiniame Įstatyme, kad nebūtų prieštaravimų tarp jų“ (žr. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo 1990 m. rugsėjo 11 d. ketvirtojo posėdžio stenogramą. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/TAIS.250942>).

Tačiau didžioji dalis LPĮ pataisų susijusios su objektyviais poreikiais tobulinti ar koreguoti valdžios institucijų organizavimo ir veiklos reguliavimą, vienais atvejais padaryti jį sklandesnį, kitais – sudaryti prielaidas būtinoms reformoms, trečiais – atsisakyti naujomis sąlygomis netinkamų elementų.

1990 m. kovo 17 d. priimtos pirmosios LPĮ pataisos – išeities taškas LPĮ evoliucijoje, o 1992 m. liepos 7 d. priimta paskutinė pataisų serija – laikinojo konstitucinio akto raidos rezultatas. Galutinė LPĮ redakcija – raidos pabaiga, provizorinės konstitucinės teisės raidos požiūriu tai jos raidos viršūnė ir kartu jos pabaiga, žyminti, kad paruošiamosios valdžios sukurta laikina sistema pasiruošusi užleisti vietą steigiamosios valdžios kūriniui – nuolatinei konstitucijai.

Nagrinėjant dvejų su puse metų LPĮ raidą akivaizdus LPĮ keitimo intensyvumas (nors statistikos pernelyg nesureikšminu, bet tai, kad 1990 m. priimta trylika, 1991 m. – penki, 1992 m. – trys LPĮ pakeitimų ar papildymų įstatymai, kad jais pakeista didesnė dalis LPĮ straipsnių, nemažai pasako), nesunkiai išskirtinos ir pagrindinės keitimų sritys. Neturi stebinti, kad dažniausiai taisytos LPĮ nuostatos, susijusios su valdžios institucijų organizavimo ir veiklos klausimais. Šios srities reguliavimas, daug kur pakartojęs LTSR laikų „fasadinio" veikimo nuostatas, turėjo būti pritaikytas prie naujų veikimo sąlygų ir tapti veiksmingu sprendimų priėmimo mechanizmu.

Itin aktyviai buvo taisomos LPĮ nuostatos, susijusios su Aukščiausiosios Tarybos veikla. Tai sietina tiek su jos kaip aukščiausiosios atstovaujamosios institucijos vaidmeniu permainų epochoje, tiek su jos veiklos gan detaliu konstituciniu sureguliavimu. Buvo tikslinamos, keičiamos ar papildomos ne tik pačios Aukščiausiosios Tarybos, bet ir deputatų, taip pat Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo ar Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko veiklą reguliuojančios normos. Štai 1990 m. kovo 29 d. LPĮ 78 straipsnis papildytas nuostatomis apie Aukščiausiosios Tarybos teisę steigti jai atskaitingus organus ir skirti jų vadovus, 84 straipsnis – nuostatomis dėl Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo sudėties ir veiklos, 87 straipsnis – dėl Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko teisės teikti kandidatūras į Aukščiausiosios Tarybos atskaitingų organų vadovų pareigas. LPĮ 80 straipsnio 4 dalyje atsirado nuostata, kad Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko pavedimu Aukščiausiosios Tarybos posėdžiams gali vadovauti Aukščiausiosios Tarybos renkami seniūnas ar jo pavaduotojas.

1990 m. rugsėjo 11 d. pataisų serijoje buvo keista LPĮ 61 straipsnio 1 dalis dėl rinkimų organizavimo laiko (t. y. likus 5 mėnesiams iki Aukščiausiosios Tarybos įgaliojimų pabaigos vietoj buvusių 3 mėnesių) ar LPĮ 78 straipsnio 10 punktas numatant, kad Aukščiausiosios Tarybos kompetencijai priklauso „skirti Lietuvos Respublikos Ministrą Pirmininką ir kitus Vyriausybės narius" vietoj „skirti Lietuvos Respublikos Ministrą Pirmininką, jo teikimu tvirtinti Vyriausybės narius" (patikslinanti nuostata) ar 80 straipsnyje buvo numatyta, kad Aukščiausiosios Tarybos sesijų laikas – vietoj buvusių kovo 1 d. ir rugsėjo 1 d. – kovo 10 d. ir rugsėjo 10 d., taip pat kad Aukščiausioji Taryba gali savo nutarimu sesiją pratęsti, 85 straipsnyje tikslinti Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo įgaliojimai,

nustatant, kad Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas šaukia naujo šaukimo pirmąją Aukščiausiosios Tarybos sesiją. Taip pat LPĮ 61 straipsnis papildytas nuostata, kad Aukščiausiosios Tarybos 2/3 bendro deputatų skaičiaus dauguma galėjo nutraukti savo įgaliojimus anksčiau laiko, 90 straipsnyje patikslinta nuostata dėl paklausimo teisės, 132 straipsnyje nustatyta, kad Laikinojo Pagrindinio Įstatymo pakeitimo arba papildymo sumanymus gali pateikti ir „nuolatinė komisija", taip pat tokiu subjektu tapo mažesnė Aukščiausiosios Tarybos deputatų grupė – 1/15 bendro deputatų skaičiaus (vietoj 1/10) ir kt.

Kartais tokius pakeitimus lėmė ir politinės aktualijos; antai LPĮ 95 straipsnio 2 dalies pradinėje redakcijoje buvo nustatyta, kad Vyriausybė reguliariai atsiskaito už savo darbą Aukščiausiajai Tarybai ir privalo turėti jos pasitikėjimą ir, jeigu Aukščiausioji Taryba 2/3 jos bendro deputatų skaičiaus dauguma slaptu balsavimu pareiškia Ministrų Tarybai arba atskiram ministrui nepasitikėjimą, visa Ministrų Taryba ar tas ministras privalo atsistatydinti. 1991 m. sausio įvykių situacijoje, iškilus pasitikėjimo Vyriausybe klausimui, LPĮ 95 straipsnio minėtos dalies nuostatos buvo pakeistos taip, kad jeigu Aukščiausioji Taryba slaptu balsavimu daugiau nei pusės bendro deputatų skaičiaus balsų dauguma pareiškia nepasitikėjimą Vyriausybe ar jos nariu, visa Vyriausybė ar tas Vyriausybės narys turi atsistatydinti (1991 m. sausio 8 d. LPĮ pataisa). Sovietų kariuomenės veiksmai prieš Lietuvos institucijas ir žmones lėmė, kad 1991 m. vasario 28 d. LPĮ 2 straipsnis papildytas tokia 2 dalimi: „Lietuvos Respublikos piliečiai turi teisę priešintis bet kam, kas prievarta kėsinosi į Lietuvos Valstybės suverenumą ir vientisumą". Arba po 1991 m. rugpjūčio pučo prasidėjęs masinis Lietuvos valstybės pripažinimas buvo 1991 m. rugsėjo 10 d. priimtos LPĮ 87 straipsnio nuostatos, kad Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas priima užsienio valstybių diplomatinių atstovų įgaliojamuosius ir atšaukiamuosius raštus, atsiradimo priežastimi.

Netrūko pataisų ir skirsnyje, nustatančiame Vyriausybės organizaciją ir veiklą (93–100 straipsniai), iš jo aštuonių straipsnių nekeisti tik du straipsniai.

Prokuratūros organizacijai ir veiklai nustatyti buvo skirtos 1990 m. liepos 27 d. LPĮ 77 straipsnio 11 punkto ir 81 straipsnio pataisos (vietoj „Respublikos prokuroro" atsirado „generalinis prokuroras"), taip pat buvo aprobuota nauja 15 skirsnio „Prokuratūra" (125–129 straipsniai) visų penkių straipsnių redakcija[44].

Pakoregavus LPĮ 78 straipsnį, siekiant stiprinti teismų nepriklausomumą, buvo atsisakyta Aukščiausiojo Teismo ataskaitos Aukščiausiajai Tarybai (1990 m. spalio 23 d.). 1992 m. sausį iškilus teismų reformos klausimui, LPĮ 78 straipsnio 11 punkte buvo numatyta Aukščiausiosios Tarybos teisė skirti Lietuvos

[44] Kaip buvo taisomas 15 skirsnio „Prokuratūra" tekstas, galėtų būti 125 straipsnio pakeitimų pavyzdys. Naujojoje redakcijoje vietoj „aukščiausiosios priežiūros" liko tik „priežiūra", vietoj „visos ministerijos, žinybos, įmonės, įstaigos ir organizacijos, vietinių Liaudies deputatų tarybų vykdomieji organai, kolūkiai, kooperatinės bei kitokios visuomeninės organizacijos, pareigūnai, taip pat piliečiai" atsirado „visos ministerijos, departamentai, kontrolės organai, valstybinės tarnybos, inspekcijos, vietinės valstybinės valdžios ir valdymo organai, komercinės ūkinės veiklos dalyviai, kitokie valdymo organai, partijos, visuomeninės organizacijos ir visuomeniniai judėjimai, pareigūnai, taip pat piliečiai", vietoj „tiksliai ir vienodai vykdytų įstatymus" liko tik „vykdytų įstatymus" ir t. t.

Aukščiausiojo Teismo pirmininką, šio teismo skyrių pirmininkus, Aukščiausiojo Teismo pirmininko siūlymu skirti šio teismo teisėjus, tvirtinti Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo paskirtus Lietuvos apeliacinio teismo teisėjus, o LPĮ 85 straipsnis skelbė, kad Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas skiria apylinkių ir apygardų, taip pat Lietuvos apeliacinio teismo teisėjus. Buvo priimta teismų sistemos reformai būtina LPĮ 113 straipsnio pataisa, kurioje buvo numatyta, kad Lietuvos Respublikos teismai yra Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Lietuvos apeliacinis teismas, apygardų ir apylinkių teismai.

LPĮ nuostatos dėl biudžetinės sistemos, rinkimų sistemos, savivaldybių tarybų irgi buvo ne kartą keičiamos, pildomos. Noriu priminti ir 1992 m. vasario 11 d. LPĮ 45 straipsnio pataisą, pagal kurią „žemės sklypai nuosavybės teise Lietuvos Respublikos įstatymų nustatyta tvarka ir sąlygomis gali priklausyti užsienio valstybių diplomatinėms ir konsulinėms įstaigoms“ (tai dar viena su Lietuvos tarptautiniu pripažinimu susijusi pataisa).

Paskutinis didelis blokas pataisų priimtas 1992 m. liepos 7 d. įstatymu dėl LPĮ pakeitimo ir papildymo ir Lietuvos Respublikos aukščiausiosios valstybinės valdžios institucijos pavadinimo pakeitimo. Jo atsiradimą lėmė siekis įveikti Aukščiausiosios Tarybos veiklos krizę priešlaikiniais rinkimais.

Pagal minimą įstatymą, LPĮ 26 straipsnio 2 dalyje vietoje žodžių „liaudies deputatų tarybas“ įrašyti žodžiai „Seimą, taip pat savivaldybių tarybas“, 7 skirsnis „Liaudies deputatų tarybų sistema ir jų veiklos principai“ pripažintas netekusiu galios, 8 skirsnis „Rinkimų sistema“ išdėstytas nauja redakcija, 73 straipsnis, 77 straipsnio 1 ir 2 dalys buvo išbrauktos, o 4 dalyje nustatyta, kad savivaldybės tarybos deputatas, prieš skiriant ar renkant jį į tarybos sudaromus valdymo organus, turi raštu įsipareigoti, kad atsisakys deputato įgaliojimų, 79 straipsnis skelbė, kad Aukščiausioji Taryba susideda iš ketveriems metams renkamo 141 deputato, kad ji gali nutraukti savo įgaliojimus anksčiau laiko. Toks nutarimas gali būti priimtas dviejų trečdalių bendro deputatų skaičiaus balsų dauguma. Tokiu atveju skelbiami pirmalaikiai rinkimai, o Aukščiausioji Taryba vykdo valstybinės valdžios funkcijas tol, kol išrinkta nauja Lietuvos Respublikos aukščiausioji valstybinės valdžios institucija susirinks į pirmąjį posėdį. LPĮ 102 straipsnyje buvo nustatyta, kad savivaldybių tarybos renkamos ketveriems metams.

Minėtu įstatymu nutarta pakeisti Lietuvos aukščiausios valstybinės valdžios institucijos – Aukščiausiosios Tarybos – pavadinimą, toliau ją vadinti Seimu ir nustatyti, kad LPĮ 2–4, 49, 51, 74, 75, 77, 78–92, 94, 95, 98, 99, 108, 114, 126, 127, 131, 132 straipsniuose, taip pat kituose Lietuvos Respublikos įstatymuose žodžiai „Aukščiausioji Taryba“ keičiami žodžiu „Seimas“. Šios nuostatos turėjo įsigalioti nuo to momento, kai pradedamas pirmasis po rinkimų Seimo posėdis. Buvo pakeistas vietinių valstybinės valdžios institucijų – Liaudies deputatų tarybų – pavadinimas, jos pavadintos savivaldybių tarybomis ir nustatyta, kad Laikinajame Pagrindiniame Įstatyme, taip pat kituose Lietuvos Respublikos įstatymuose žodžiai

„vietinės Liaudies deputatų tarybos“ pakeisti žodžiais „savivaldybių tarybos“ (ši nuostata įsigaliojo nuo šio įstatymo priėmimo).

LPĮ, kitų Lietuvos įstatymų normos, reglamentuojančios Aukščiausiosios Tarybos, jos deputatų, savivaldybių tarybų, jų deputatų veiklą ir statusą, turėjo galioti tol, kol išrinktas Seimas nenuspręs ko kita. Šias pataisas įtvirtinantis įstatymas turėjo įsigalioti nuo Aukščiausiosios Tarybos nutarimo dėl Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų priėmimo dienos.

Kaip matote, didesnė dalis LPĮ straipsnių didesniu ar mažesniu mastu buvo taisomi, kai kurie ir ne vieną kartą. Ar buvo taisytojo rankos nepaliestų konstitucijos skirsnių? Tokia išimtimi laikytinas LPĮ 2 skirsnis „Lietuvos pilietybė“, kurį sudarė 13–17 straipsniai. Šis skirsnis buvo parengtas remiantis 1989 m. priimtu pilietybės įstatymu, atitikusiu laiko dvasią ir Lietuvos siekius, todėl kokių nors jo korekcijų neprireikė.

Pasikartosiu – LPĮ kintamumas buvo užprogramuotas jau jį priimant, todėl vargu ar jam galima kaip trumpalaikiam aktui taikyti nuolatinei konstitucijai keliamus stabilumo reikalavimus. Šuo atveju svarbiau tai, kad laikino reguliavimo pasikeitimai susiję su sparčiai vykusiais valstybiškai organizuotos visuomenės gyvenimo pokyčiais. Taip, pradinė ir galutinė LPĮ redakcijos nemažai skyrėsi, tačiau ne mažesnius skirtumus buvo galima matyti ir mūsų valstybiškai organizuotos visuomenės gyvenime tik atkūrus nepriklausomybę ir paskutinę LPĮ galiojimo dieną, prieš LPĮ užleidžiant vietą 1992 m. spalio 25 d. tautos aprobuotai Lietuvos Respublikos Konstitucijai.

Išvados

1. Lietuvoje 1990–1992 m. galiojęs Laikinasis Pagrindinis Įstatymas priskirtinas provizorinės konstitucinės teisės aktams, t. y. jis buvo laikinoji Lietuvos valstybės konstitucija. Dėl tokio LPĮ vaidmens jį pirmiausia turime vertinti pagal šiai laikinajai pereinamojo pobūdžio konstitucinei teisei vertinti skirtus vertinimo kriterijus.

2. Provizorinės konstitucinės teisės aktas, kuris, skirtingai nei nuolatinė konstitucija, yra ne steigiamosios, o tik *paruošiamosios* (ją suvokiant kaip *atkuriamosios* valdžios plačiąja prasme pradinę stadiją) valdžios kūrinys, skirtas ribotam galiojimo laikotarpiui, taigi iš anksto suvokiamas kaip preliminarus reguliavimas, turintis nustatyti valdžios struktūras, nužymėti asmens ir valdžios santykių kontūrus pereinamuoju laikotarpiu, kartu žymėti ir bendrą teisės raidos kryptį.

3. Laikinasis Pagrindinis Įstatymas – riboto galiojimo aktas, veikęs sudėtingomis Lietuvoje vykusių kelių perėjimo procesų (iš nevalstybinio būvio į valstybinį, iš nedemokratinės į demokratinę sistemą, iš planinio ūkio į rinkos ūkį, iš kontroliuojamos visuomenės į laisvą pilietinę visuomenę, grindžiamą pagarba asmens teisėms ir laisvėms) sąlygomis.

4. LPĮ, kaip laikinosios konstitucijos, nuostatose galima įžvelgti tris norminius sluoksnius, išreiškiančius šiame pereinamojo laikotarpio konstituciniame akte

praeitį, to meto dabartį ir konstitucinę ateitį. LPĮ formoje, struktūroje, turinyje išliko daug senos sistemos elementų, tačiau savo pagrindiniais principais, vertybine orientacija, tuometinių aktualijų ir ateities vizijų nulemtais elementais tai buvo nepriklausomos demokratinės valstybės laikinas pagrindinis įstatymas.

5. Iš LPĮ, kaip provizorinės konstitucinės teisės akto, vykdytų funkcijų išskirtinos pereinamosios teisės pamatų padėjimo ir raidos orientavimo, pagal jį sudarytos valdžios legitimacijos ir organizacijos, visuomenės integracijos perėjimo iš vienos sistemos į kitą, parengiamoji (t. y. sąlygų steigiamajai valdžiai *stricto sensu* įgyvendinti sudarymo), auklėjamoji funkcijos. Šių funkcijų nagrinėjimo negalima atsieti nuo LPĮ kaip provizorinės konstitucinės teisės veikimo konteksto – valstybės atkūrimo ir teisinės sistemos formavimo, perėjimo į kitą visuomenės organizacijos modelį ir kitų socialinės tikrovės aplinkybių.

6. Pagal LPĮ buvo sudaryta ir funkcionavo pereinamojo laikotarpio valstybės valdžios organų sistema, kurioje savo reikšme išsiskyrė Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba. LPĮ įtvirtintas piliečių teisių ir laisvių katalogas sudarė teisines prielaidas šioms teisėms realiai įgyvendinti.

7. LPĮ buvo dažnai keičiamas aktas, kurio nestabilumas buvo užprogramuotas jau jį priimant. Jo pakeitimai susiję su sparčiai vykusiais valstybiškai organizuotos visuomenės gyvenimo pokyčiais, didžioji jų dalis susijusi su buvusios sistemos reliktų pašalinimu, naujų realijų įtvirtinimu. Todėl vertinant LPĮ pataisas esminis dalykas – pataisų kryptingumas ir jų sąsaja su permainomis, o ne jų skaičius.

8. Vertinant LPĮ reikšmę neturėtume pamiršti, kad jis buvo paruošiamasis žingsnis į nuolatinės konstitucinės sistemos suformavimą, kad jo galiojimo metu, nežiūrint visų priešpriešų ir nesutarimų, politinėms jėgoms pavyko susitarti dėl nuolatinės konstitucijos parengimo, kurios projektui 1992 m. spalio 25 d. referendume pritarė Tauta.

Egidijus Jarašiūnas, Valdemaras Katkus, Vytautas Landsbergis,
Vytautas Sinkevičius, Česlovas Vytautas Stankevičius,
Arūnas Streikus, Dainius Žalimas

KOVO 11-OJI: LIETUVOS NEPRIKLAUSOMYBĖS ATKŪRIMAS

(įžvalgos, projektai, dokumentai)

Monografija

Mykolo Romerio universitetas

Vilnius, 2023

Sudarytojas ir mokslinis redaktorius
prof. dr. Vytautas Sinkevičius, Mykolo Romerio universitetas

Recenzentai:
prof. dr. Toma Birmontienė, Mykolo Romerio universitetas
doc. dr. Algirdas Jakubčionis, Vilniaus universitetas

Visos knygos leidybos teisės saugomos. Ši knyga arba kuri nors jos dalis negali būti dauginama, taisoma arba kitu būdu platinama be leidėjo sutikimo.
Bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos integralios bibliotekų informacinės sistemos (LIBIS) portale *ibiblioteka.lt*.

Išleido Mykolo Romerio universitetas.

© Egidijus Jarašiūnas, 2023
© Valdemaras Katkus, 2023
© Vytautas Landsbergis, 2023
© Vytautas Sinkevičius, 2023
© Česlovas Vytautas Stankevičius, 2023
© Arūnas Streikus, 2023
© Dainius Žalimas, 2023
© Viršelio dailininkė Neringa Sviščiauskaitė, 2023
© Mykolo Romerio universitetas, 2023

ISBN 978-609-488-065-0 (elektroninis leidinys)
ISBN 978-609-488-066-7 (spausdintas leidinys)